

CERCEII ÎN SIMBOLISTICA SOCIALĂ ȘI DE GEN ÎN COMUNITĂȚILE AVARE DIN TRANSILVANIA SECOLELOR VII–VIII*

Călin Cosma**

Cuvinte cheie: cercei, atribut gender, atribut economic, atribut social, avari Transilvania

Keywords: earrings, gender attribute, economic attribute, social attribute, Avars Transilvania

Earrings in social and gender symbolism in the wealthy communities of Transylvania in the 7th and 8th centuries
(Abstract)

This article proposes an applied analysis of earrings from the perspective of social and gender symbolism in Avar communities from the territory of Transylvania – an original topic in Romanian historiography. The study focuses on the presence or the absence of earrings in Avar burial grounds and inhumation graves from the 7th–8th century Transylvania. Secondly, it examines the number of earrings per grave, the complexity of their craftsmanship, and the raw materials from which they were made – all of which are reflected in their appearance and value. Furthermore, the article highlights and analyses the association of various types of earrings in graves with other types of artefacts. The analysis of the archaeological data we conducted suggests that earrings can be interpreted not only as simple ornaments, jewellery, or clothing accessories, but also as indicators of the owner's social status. A basic analysis of the presence or the absence of this artefact in graves offers initial insights into social stratification, based on hypothesis formulated in the specialized literature concerning the relationship between this artefact and social symbolism. Also generally considered a gender marker, the analysis of earring deposits in Avar graves in Transylvania provides evidence of this practice not only in women's graves, but also in those of civilian or warrior men. Finally, refining the statistical research based on other indicators – such as number, manufacturing technique/type, metal, and other grave goods – helps to outline a more complete picture of the social hierarchies within Avar communities in this region.

Precizări introductive

Pornind de la considerentul că în literatura de specialitate și cerceii sunt considerați obiecte importante din perspectiva simbolisticii sociale și de gen pentru comunitățile avare¹, mi-am propus o analiză de acest tip aplicată teritoriului Transilvaniei, subiect inedit în istoriografia românească. Înregistrarea cerceilor descoperiți în cimitirele avare, datele tehnice referitoare la materia primă din care au fost confecționați, tipurile/

formele de prezentare, precum și ornamentica acestora le-am publicat într-un studiu aparte (Fig. 1)².

Ca urmare, în acest studiu, pornind de la datele adunate referitoare la tipurile de cercei descoperiți, mi-am propus continuarea cercetării lor pe direcția simbolisticii arheologice. Ca metode de lucru, în tratarea subiectului am optat pentru o prezentare a datelor din punct de vedere cantitativ. Ulterior, am utilizat aceste date în demersul de interpretare calitativă și analitică referitoare la utilizarea cerceilor în descifrarea particularităților locale, eventual regionale și generale, raportat în primul rând la structurile sociale și de gen de la nivelul comunităților avare din Transilvania.

Astfel, mi-am propus să urmăresc prezența, respectiv absența cerceilor în cimitirele și mormintele de inumație avare din Transilvania secolelor VII–VIII. În al doilea rând, intenționez să analizez numărul cerceilor în morminte, apoi complexitatea confecționării artefactelor, a materiei prime

* Articolul tradus în engleză cu titlul "Social and Gender Symbolism of Earrings in the 7th–8th Century Avar Communities of Transilvania" a fost publicat în *Ziridava StudArch* 39 (2025), 77–114.

** Institutul de Arheologie și Istoria Artelor, Cluj-Napoca, str. Mihail Kogălniceanu nr. 12–14, e-mail: cosma2165@yahoo.com

¹ Vezi de exemplu: Bóna 1970, 243, 252; T. Horváth 1972, 119–122; Bóna 1979, 5, 27, 29–30; T. Horváth 1979; Szentpeteri 1985, 79–110; Heinrich-Tamáska 2011, 89–110; Balogh 2016, 149–150, 337; Bende 2017, 291; Curta 2021, 1–19; Á. M. Horváth 2021, 51.

² Cosma 2022a, 205–248.

Grupa A – Cercei cu capatele desfăcute terminate în diferite moduri										
Tipuri de cercei										
1a	1b	1c	2a	2b	3a	3b	4	5a	5b	6
										
Grupa B - Cercei cu pandantive lipite pe inelul cerceilor										
Tipuri de cercei										
1a	1b	1c	1d	1fb	1fb	2				
										
Grupa C - Cercei cu pandantiv atașat										
Tipuri de cercei										
1a	1b	1c	3a	4	5					
										
Grupa D - Cercei cu pandantive globulare din sticlă										
Tipuri de cercei										
			Tip 1a	Tip 1b						
										
Grupa E – Cercei cu pandantiv stelar										
Tipuri de cercei										
1a	1b	1c	1d							
		 								
Grupa F - Cercei lunulari										
Tipuri de cercei										
1a	1b	1c	1d	1f	2	3				
										
Grupa G – Cercei cu pandantiv romboidal										
Tip cercei										
1										
										

Fig. 1 – Tipuri de cercei din cimitirele avară din Transilvania

din care au fost realizați aceștia, toate reflectate în aspectul și valoarea lor. Nu în ultimul rând, intenționez să evidențiez și să analizez asocierea diferitelor tipuri de cercei în morminte și cu alte tipuri

de artefacte. Pe baza datelor reliefate urmăresc să conturez rolul potențial al cerceilor în simbolistica socială și *gender* în societatea avară din Transilvania secolelor VII–VIII.

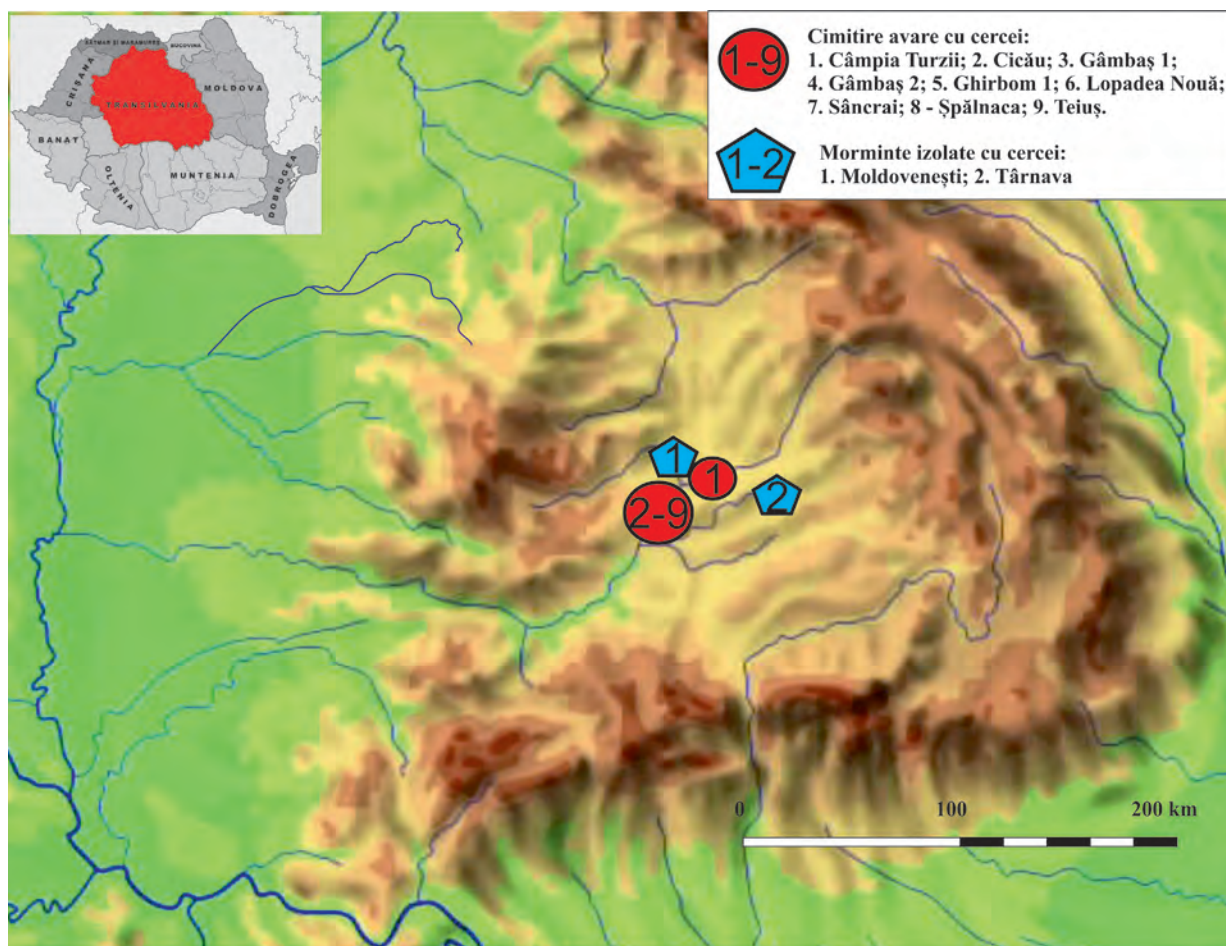
Prezența și absența cerceilor în cimitire și morminte și în descoperiri izolate

În Transilvania au fost catalogate un număr de 12 localități în care au fost descoperite cimitire avare³. Cercei au fost descoperiți în nouă dintre acestea: Câmpia Turzii; Cicău; Gâmbaș/Cimitirul reformat/în continuare Gâmbaș 1; Gâmbaș/Ogoarele de jos/în continuare Gâmbaș 2); Lopadea Nouă; Sâncrai; Șpălnaca; Teiuș⁴ și Ghirbom/Gruicul măciuliilor/în continuare Ghirbom 1⁵. În opt localități din Transilvania au fost găsite fortuit un număr de opt morminte avare izolate: Geoagiu de Sus, Heria, Leșnic, Măgina, Stremț, Târnăveni⁶, Târnavă⁷ și Moldovenești⁸. Numai în mormintele de la Moldovenești și Târnavă au

fost descoperiți cercei. Astfel, din 20 de cimitire și morminte izolate, cercei au fost descoperiți în nouă necropole și în două morminte izolate, deci într-o proporție de 55% din totalul siturilor avare cercetate în Transilvania.

Cimitirele avare în care au fost descoperite morminte cu cercei se află din punct de vedere geografic în centrul de putere avar din Transilvania, sau într-o zonă foarte apropiată de acesta, situat aproximativ în centrul Podișului transilvan, în zona unde Mureșul își schimbă cursul din direcția est-vest în direcția nord-sud⁹ (Harta 1).

Din perspectiva raportului numeric dintre mormintele cu sau fără cercei la nivelul cimitirelor avare din Transilvania, situația se prezintă în felul următor. Cimitirul de la Câmpia Turzii nu

Harta 1. Distribuția geografică a cimitirelor și a mormintelor izolate avare cu cercei.

³ Precizez că am exclus din analiză cimitirele gepido-avare care formează grupul Band-Noșlac-Bratei 3 din Transilvania.

⁴ Cosma 2017, 52–64, 75–79, 79–89.

⁵ Stoicovici – Blăjan 1982, 139–154.

⁶ Cosma 2017, 62–64, 75, 79.

⁷ Horedt 1941, 124–125; Horedt 1958, 101–102; Cosma 2017, 79.

⁸ Palkó 1972, 678–679.

poate fi inclus în această statistică deoarece nu există date numerice privind totalitatea mormintelor. Informațiile deținute despre acest cimitir relevă posibilitatea existenței a trei gropi funerare în care au fost descoperiți cercei. La Cicău, din cele șase morminte, numai două au conținut cercei. În

⁹ Cosma 2017, 18–22, Harta 5; Cosma 2019, 47–65.

cimitirul de la Gâmbaş 1 au fost cercetare arheologic 14 morminte. Cercei au fost descoperiți în trei din acestea. Ambele morminte de la Gâmbaş 2 au conținut cercei. Numai într-unul din cele două morminte de la Ghirbom 1 au fost descoperiți cercei. La Lopadea Nouă au fost descoperiți doi cercei în singurul mormânt recuperat în întregime. În cimitirul de la Sâncrai au fost descoperite 109 morminte umane și unul de cal. Numărul mormintelor cu cercei este de 55 de complexe funerare. Din cele 38 de morminte avare din cimitirul de la Șpălnaca, 15 gropi funerare au conținut cercei. Pentru cimitirul de la Teiuș există date arheologice certe pentru existența a 61 de morminte de înhumare. Este posibil ca numărul acestora să fi fost mai mare. În 14 din cele 61 de morminte au fost descoperiți cercei (Tab 1).

mormintelor cu cercei urcă în cazul cimitirului de 38 de morminte de la Șpălnaca la 39,5% și Sâncrai, cel mai mare cimitir cercetat, de 109 morminte, la 50%. La nivelul mormintelor singulare, descoperite fortuit, cercei au fost descoperiți, așa cum arătam, doar la Târnava și Moldovenești.

Din totalul mormintelor din cimitire și a mormintelor izolate, la un număr de 247 de morminte, ponderea celor cu cercei reprezintă aproape 40%. Procentul poate fi luat în considerare ca un indicator al răspândirii acestui tip de bijuterii. Statistica de mai sus arată că cercei au fost descoperiți într-o proporție însemnată a mormintelor studiate. O situație aparte se observă la nivelul mormintelor izolate, descoperite fortuit. Frecvența cerceilor în aceste morminte este aproape cu jumătate mai mică în raport cu mormintele din cimitire. La

Tab. 1 – Prezența sau absența cerceilor în cimitirele și mormintele izolate avare din Transilvania

Localități	Cimitire avare			Morminte avare izolate		
	Total morminte	Morminte Fără cercei	Morminte cu cercei	Total morminte	Morminte fără cercei	Morminte cu cercei
1. Aiud	3 +?	3	0			
2. Aiudul de Sus	?		0			
4. Câmpia Turzii	3 +?	?	3			
5. Cicău	6	4	2			
6. Gâmbaş 1	14	11	3			
7. Gâmbaş 2	2	0	2			
6. Ghirbom 1	2	1	1			
7. Lopadea Nouă	1 +?	?	1			
8. Luna	nepublicat	?	?			
9. Sâncrai	109	54	55			
10. Șpălnaca	38	23	15			
11. Teiuș	61 +?	47	14			
1. Geoagiu de Sus				1	1	0
2. Heria				1	1	0
3. Leșnic				1	1	0
4. Măgina				1	1	0
5. Moldovenești				1	0	1
6. Stremț				1	1	0
7. Târnava				1	0	1
8. Târnăveni				1	1	0
Total	239	143	96	8	6	2

Astfel, în cimitirele mai mici, proporția mormintelor cu cercei este ridicată, așa cum s-a dovedit la Gâmbaş 2, Ghirbom sau Cicău, în timp ce situația de la Lopadea Nouă și Câmpia Turzii, cum menționam, nu este foarte clară, neexistând date exacte privind numărul mormintelor din cele două cimitire. La Gâmbaş 1 și Teiuș, cimitire cu 14, respectiv 61 de morminte, proporția celor cu cercei este de 21%, respectiv aproape 30%. Procentul

nivelul mormintelor descoperite fortuit, cele două morminte cu cercei reprezintă un procent de 22% din totalul gropilor funerare din această categorie, în care au fost descoperiți cercei.

Astfel, se poate preciza că nu toți membrii comunităților avare din Transilvania au fost înmormântați cu cercei. Numărul persoanelor înmormântate cu cercei este în general mai mic la nivelul tuturor cimitirelor în comparație cu al

persoanelor îngropate fără cercei și doar în câteva situații egal sau aproape egal cu acestea din urmă. Dacă, potrivit literaturii de specialitate cerceii pot fi considerați un indicator al ierarhizării sociale, la baza piramidei sociale avare din Transilvania se aflau cei înmormântați fără cercei, care reprezentau în jur de 60% din persoanele al căror statut poate fi analizat în baza descoperirilor funerare de până la această dată. Dacă luăm în considerare siturile cercetate cu peste trei și până la 50 de morminte, procentul celor plasați la baza ierarhiei comunităților este de 67% la Cicău, 79% la Gâmbaș 1, 60% la Șpălnaca. În cele două situri cu peste 50 de morminte cercetate, situația se prezintă astfel: 77% la Teiuș și aproape 50% la Sâncrai. Procentele au un caracter orientativ, general, structurând societatea avară a regiunii în funcție de depunerile de cercei, respectiv lipsa lor, fără a lua în considerare în această abordare posibile alte tipuri de depuneri de artefacte în morminte, importante din perspectiva simbolisticii sociale.

În cimitirul de la Gâmbaș 1, în cele trei morminte în care au fost descoperiți cercei, au fost îngropate femei. În mormântul cu cercei de la Ghirbom 1, a fost înmormântată o femeie. Dar, trebuie remarcat și faptul că, la Gâmbaș 2, cele două morminte cu cercei descoperite au aparținut unor bărbați. La Lopadea Nouă, mormântul cu cercei a aparținut unui războinic. În cimitirul de la Sâncrai, cercei au fost descoperiți în 37 de morminte de femei, dar și în 12 morminte de bărbați, în 4 morminte de adulți, într-un mormânt de copil și într-unul de tip cenotaf. În cimitirul de la Șpălnaca s-au găsit cercei în 13 morminte de femei, dar și într-un mormânt de bărbat și unul de războinic. Și în cimitirul de la Teiuș unul dintre mormintele cu cercei a aparținut unui bărbat. În toate celelalte 12 morminte cu cercei, au fost înmormântate femei. Mormântul cu cercei de la Târnava a aparținut unui războinic, iar în cel de la Moldovenești a fost îngropată o femeie (Tab. 2).

În consecință, este evident faptul că cercei au

Tab. 2 – Numărul mormintelor cu cercei în cimitirele avare din Transilvani în funcție de gender.

Cimitire	Total morminte cimitir	Număr morminte cu cercei în cimitire în funcție de gender					
		Bărbați	Femei	Adulți	Războinici	Copii	Cenotaf
1. Câmpia Turzii	?	0	3	0	0	0	0
2. Cicău	6	0	2	0	0	0	0
3. Gâmbaș 1	14	0	3	0	0	0	0
4. Gâmbaș 2	2	2	0	0	0	0	0
5. Ghirbom 1	2	0	1	0	0	0	0
6. Lopadea Nouă	1?	0	0	0	1	0	0
7. Moldovenești	1	0	1	0	0	0	0
8. Sâncrai	109	12	37	4	0	1	1
9. Șpălnaca	38	1	13	0	1	0	0
10. Târnava	1	0	0	0	1	0	0
11. Teiuș	61 +?	1	13	0	0	0	0
Total morminte	237	16	73	4	3	1	1

* Nu au intrat în tabel siturile în care nu s-au descoperit morminte cu cercei

Cercei în morminte în funcție de gender și vârstă

Tot la nivel general, se pot emite câteva constatări legate de simbolistica gender a cerceilor în această regiune. Există accepțiunea potrivit căreia cerceii sunt considerați ca fiind specifici portului feminin¹⁰.

Analizând situația pe cimitire, este foarte probabil ca cele trei morminte din cimitirul de la Câmpia Turzii în care au fost descoperiți cercei să aparțină unor femei. În cele două morminte cu cercei din necropola de la Cicău au fost înmormântate femei.

fost descoperiți în morminte de femei, dar și de bărbați, războinici și copii. Pe de altă parte, mormintele cu cercei atribuite femeilor sunt într-un număr considerabil mai mare în comparație cu cel al mormintelor de bărbați, civili sau războinici, ori de copii. Astfel, puțini bărbați și copii din comunitățile avare din Transilvania au fost înmormântați cu cercei. Din totalul mormintelor care au conținut cercei, aceștia s-au regăsit doar în proporție de 16% în morminte de bărbați aparținând societății civile, la care se adaugă trei morminte de războinici, patru de adulți în care nu s-a putut determina sexul decedatului, un copil și un cenotaf. În ceea ce privește numărul mormintelor de războinici din cimitirele avare din Transilvania (fără cimitirul de

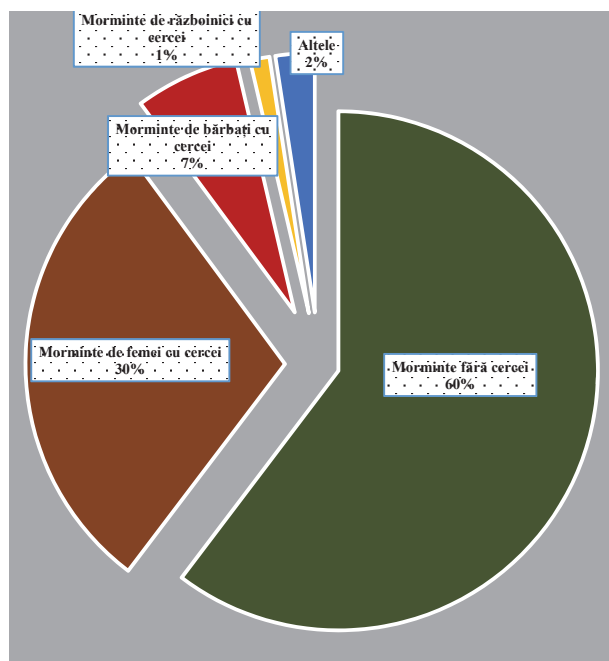
¹⁰ Á. M. Horváth 2021, 51.

la Aiudul de Sus), este de 32 complexe funerare, la care se adaugă șapte descoperiri izolate¹¹. De semnalat este și faptul că, din cele 39 de înmormântări de războinici descoperite în această regiune, doar trei au conținut cercei, câte un mormânt din cimitirele de la Lopadea Nouă și Șpálnaca și un mormânt izolat de la Târnava. Aceasta indică faptul că prezența cerceilor în mormintele de războinici în acest spațiu era un aspect excepțional și ar putea fi legat de statutul războinicilor în ierarhia militară a vremii. I. Bóna evidențiază că, șefii militari avari din Bazinul Carpatic au fost înmormântați și cu cercei, această practică funerară fiind originară în Asia¹². Exemplele cele mai apropiate din punct de vedere geografic privind acest obicei funerar sunt cele de la Unirea 2/Veresmort¹³ din Podișul transilvan și Sânpetru German, din Banatul românesc¹⁴. Apoi, doar un mormânt de copil din cele trei și unul de tip cenotaf din cele 6, din cimitirul de la Sâncrai, au conținut cercei. Cele două morminte de copii din cimitirul de la Teiuș nu au conținut inventar funerar. În ce privește mormintele de femei cu cercei raportat la totalul mormintelor în care s-a găsit acest tip de bijuterie, ele reprezintă un procent de 74,5%. Acest procent relevă faptul că, așa cum am menționat mai sus, acest tip de bijuterie s-a regăsit precumpănitor în mormintele de femei (Gr. 1).

În ceea ce privește numărul mormintelor cu cercei din fiecare cimitir, în funcție de gen, gropile funerare în care au fost înmormântate femei în comparație cu cele de bărbați, diferă de la un cimitir la altul. Așa

cum arătam, în siturile de la Câmpia Turzii, Cicău, Gâmbaș 1, Ghirbom și mormântul de la Moldovenești, cercei s-au găsit doar în morminte de femei, iar la Șpálnaca și Teiuș, în cea mai mare parte, doar în morminte de femei, dar și într-un mormânt de bărbat la Teiuș și într-unul de războinic în cimitirul de la Șpálnaca. O situație aparte se întâlnește în "cimitirul" de la Gâmbaș 2, unde cele două morminte de bărbați au conținut cercei, și la Sâncrai, unde portul cerceilor de către bărbații din societatea civilă pare mai răspândit în comparație cu alte locații (22% din mormintele cu cercei de aici). Aceste aspecte reliefează ipotetice particularități comunitare privind portul cerceilor de femei și bărbați.

Dincolo de aceste specificități locale, se poate însă concluziona că din perspectiva simbolisticii de gen, în comunitățile avarice din Transilvania cerceii au fost o podoabă precumpănitor feminină. Într-un număr redus au fost purtați și de către bărbații din societatea civilă avară și, în număr extrem de scăzut, de către războinici.

Gr. 1: Reprezentare grafică a mormintelor cu și fără cercei

Numărul cerceilor în morminte și poziționarea lor în interiorul acestora

Numărul cerceilor în mormintele din cimitirele avarice variază între unu și șapte exemplare. Majoritare sunt mormintele cu doi cercei (34), urmate îndeaproape de mormintele cu un cercei (30), regăsite atât în morminte de bărbați cât și de femei, numărul mormintelor de femei fiind în ambele situații mai mare. La fel în cazul mormintelor cu 3 până la 7 cercei, care sunt precumpănitor de femei. Din cele 14 morminte cu patru cercei, 12 au fost de femei, cu cinci cercei s-au identificat un

bărbat și două femei. Cu șapte cercei s-au înmormântat trei femei.

La nivelul cimitirelor, se poate observa, de exemplu, faptul că la Sâncrai, cel mai mare cimitir cercetat, era mai răspândită practica înmormântării cu 3–7 cercei decât în alte situri, 19 femei și cinci bărbați fiind înmormântați aici cu mai mulți cercei, apoi la Șpálnaca 4 femei și doi bărbați,

¹¹ Au fost descoperite în cimitirele avarice de la: Aiud (3 morminte, și altele distruse), Cicău (două morminte), Gâmbaș 1 (3 morminte), Lopadea Nouă (un mormânt), Sâncrai (13 de morminte), Șpálnaca (8 morminte) și Teiuș (2 morminte). La acestea se mai adaugă mormintelor de războinici cele singulare, descoperite fortuit la Geoagiu de Sus, Heria, Leșnic, Măgina, Stremț, Târnava și Târnăveni: Cosma 2017, 62–64, 75, 79.

¹² Bóna 1979, 5, 27, 29–30

¹³ Rustoiu – Ciută 2015, 107–127.

¹⁴ Dörner 1960, 425, nr. 9, fig. 4/4.

Tab. 3 – Numărul cerceilor în morminte din cimitirele avar din Transilvania

Număr cercei în morminte									
Cimitire	Gender	Nr. morminte în cimitire-cu cercei	Număr cercei în mormânt						
			1	2	3	4	5	6	7
Câmpia Turzii	Femei	3		•					
Cicău	Femei	2	1	•					
			1		•				
Gâmbaş 1	Femei	3	2		•				
			1			•			
Gâmbaş 2	Bărbați	2	1		•				
			1				•		
Ghirbom 1	Femei	1		•					
Lopadea Nouă	Războinici	1		•					
Moldovenești	Femeie	1	1	•					
Sâncrai	Bărbați	12	5	•					
			2		•				
			3			•			
			2				•		
	Femei	37	8	•					
			10		•				
			5			•			
			10				•		
			2					•	
			2						•
	Adulți	4		•					
	Copii	1			•				
	Cenotaf	1			•				
Șpălnaca	Bărbați	1			•				
	Femei	13	5	•					
			4		•				
			3			•			
			1						•
	Războinici	1			•				
Târnavă	Războinici	1		•					
Teiuș	Bărbat	1		•					
	Femei	13	4	•					
			7		•				
			1			•			
			1				•		

Gâmbaş 2 (un bărbat) și Gâmbaş 1 (o femeie) și la Teiuș (două femei).

Portul unui cercei pare destul de răspândit și este practicat de femei, bărbați și războinici deopotrivă. La fel de răspândit era și portul a doi cercei. Rămâne de discutat dacă, în general, numărul cerceilor cu care a fost înmormântat defunctul/defuncta este un indicator în sine al prestigiului social. Se poate observa că raportul dintre înmormântările de femei cu mai mulți cercei respectiv bărbați cu mai mulți cercei este favorabil primei categorii. Cu 7 cercei s-au descoperit doar

morminte de femei (Tab. 3, Anexa 9). Situația din Transilvania se regăsește și în alte zone ale Khaganatului avar din Bazinul Carpatic¹⁵.

În ce privește poziția cerceilor raportat la corpul uman depus în groapa funerară, este discutabilă, la fel și valoarea simbolică a poziționării acestora. Apoi, nu există date privind locul de depunere al cerceilor în cazul tuturor mormintelor. Potrivit informațiilor existente, sunt o serie de morminte în care aceștia au fost descoperiți de-o parte și de alta a craniului, dar există și morminte în care aceștia au fost depuși și în zona pieptului sau a bazinului.

În cazul mormintelor cu un singur cercei, acesta a fost descoperit pe una din cele două părți ale craniului, singularitatea acestuia indicând cel mai probabil moda portului unui singur cercei, care era uzitat indiferent de gen, de bărbați și femei deopotrivă. El poate avea însă și alte valențe, cum ar fi aceea de ofrandă funerară sau de obiect cu rol apotropaic¹⁶.

În cazul înmormântărilor cu doi cercei, aceștia s-au găsit în stânga și dreapta craniului, în zona urechilor. Din punct de vedere tipologic sunt cercei de un singur tip, dar sunt și de tipuri diferite, ca cei dintr-unul dintre mormintele de femei de la Cicău și unul de la Teiuș. Prin poziția lor în mormânt în zona urechilor, inclusiv și pentru cei de tip diferit, cerceii pot fi considerați podoabe utilizate în portul cotidian. În cazul a doi cercei diferiți depuși în mormânt, se pune doar întrebarea dacă erau purtați simultan sau alternativ.

În situația mormintelor în interiorul cărora s-au descoperit câte patru cercei, unii de același tip, dar și de tipuri diferite, se poate aprecia faptul că respectivii cercei nu au fost artefacte purtate în același timp de către decedat în timpul vieții. În general, cerceii nu puteau fi prinși de ureche doi într-o parte, doi în alta, deoarece piesele se încălecau, cerceul din partea inferioară devenea aproape invizibil și nu avea niciun efect vizual pentru cei din jur. Consider că perechile de cercei de tip F și de tip E, descoperite în mormintele de femei la Gâmbaş 1 sau Sâncrai, pot

¹⁵ Bende 2017, 291.

¹⁶ T. Horváth 1972, 119–122; T. Horváth 1979 online; Á. M. Horváth 2021, 51.

fi interpretate ca artefacte care au făcut parte din zestrea de podoabe ale femeilor respective, obiecte pe care familia le-a depus în mormânt alături de acestea. Faptul că toți cei patru cercei au fost descoperiți în zona urechilor sugerează că aceștia au fost purtați de decedate poate alternativ, în viața de zi cu zi. În schimb, altă combinație de patru cercei întâlnită în mormintele de femei este cea de doi cercei de tipul cu pandantiv atașat și doi de tipul verigă simplă, cu capete ascuțite. Exemplele nu sunt multe și provin mai ales din cimitirul de la Sâncrai (M. 15/doii cercei lunulari și doi cercei simpli cu capetele desfăcute; M. 23/doii cercei cu pandantiv lipit și doi cercei simpli cu capete desfăcute) și Teiuș (M. 6/doii cercei cu pandantiv atașat și doi cercei simpli cu capete ascuțite). În aceste cazuri pot fi luate în discuție două posibilități. Prima ar fi aceea că cei patru cercei au fost purtați alternativ, dar în acest caz se poate lua în considerare și portul simultan, cei simpli cu capete ascuțite putând fi prinși în partea superioară a urechii. Apoi, în câteva morminte de femei au fost descoperiți câte trei, cinci și șapte cercei. Cele două morminte de femei de la Sâncrai și unul de la Șpălnaca, cu câte șapte cercei, de tipuri diferite, se încadrează și ele în tiparul mormintelor în care s-au regăsit câte doi cercei de același tip, dar și de tipuri diferite. Și în aceste situații se poate formula ipoteza portului alternativ, chiar și de unu sau doi cercei.

În cazul mormintelor de bărbați civili, din perspectiva numărului de gropi funerare cu cercei, au fost identificate cinci tipuri de morminte, în care numărul acestora a variat de la unu la cinci cercei. Aceștia au fost descoperiți în stânga și/sau dreapta craniului, dar și pe piept sau pe bazin. La fel, în cazul celor trei morminte de războinici cu cercei, aceștia au fost poziționați în zona craniului. În cazul războinicului de la Șpălnaca, unul din cei trei cercei descoperiți în acest mormânt, a fost depus în zona bazinului. Este posibil să fie luată în discuție aici semnificația de ofrandă funerară sau simbol apotropaic¹⁷.

Cei doi cercei din mormântul de copil, precum și cei din mormântul cenotaf din cimitirul de la Sâncrai pot fi interpretați ca un simbol al statutului social al copilului, dar și al persoanei în memoria căruia s-a făcut înmormântarea de tip cenotaf.

Complexitatea și materia primă din care au fost realizați cerceii

Un aspect care poate fi considerat un indicator în simbolistica socială este neîndoielnic și

complexitatea cerceilor din perspectiva modului de confecționare și prezentare a lor, dar și al valorii metalului din care au fost confecționați.

În accepțiunea mea, cel mai simplu tip de cercel din cimitirele avare din Transilvania ca tehnologie de realizare este cel din bară de metal cu capetele desfăcute, terminate în diferite moduri. Aceștia formează grupa A de cercei din Transilvania. La nivelul tuturor cimitirelor avare din Transilvania, numărul total al artefactelor care formează grupa A este de 123 de piese. Este cel mai răspândit, cu o pondere de 53% din totalul cerceilor descoperiți în gropile funerare avare din Transilvania. S-au regăsit într-un număr de 63 de morminte. Din cadrul acestora, 12 morminte au aparținut unor bărbați, conținând 21 de cercei. Raportat la numărul cerceilor descoperiți în morminte de bărbați, ponderea acestui tip de cercei a reprezentat 58,3%. În 45 de morminte de femei s-au găsit un număr de 93 de cercei din grupa A, reprezentând 51% din totalul cerceilor din gropi funerare de femei. Apoi, într-un mormânt de războinic au fost descoperiți trei cercei de acest tip; în patru morminte ale unor adulți patru cercei; într-unul de copil doi cercei; într-unul de tip cenotaf, doi cercei. Procentele calculate indică larga răspândire a cerceilor din grupa A în mormintele avare din Transilvania, cam jumătate dintre cerceii descoperiți fiind din această categorie, procente sensibil mai mari în mormintele de bărbați față de cele de femei.

În cadrul acestei grupe tipologice, cel mai „ieftin” cercel formează grupa A.1a-c, cercei cu capete ascuțite sau boante. Aceștia sunt într-un număr de 104 din totalul de 123 de piese integrate în această grupă tipologică. De asemenea, ei se regăsesc în aproape toate cimitirele avare. Tipurile 2–6 din grupa A sunt puțini din punct de vedere numeric. Tipul A. 2a-b, cercei cu unul dintre capete în formă de spirală/tirbușon, sunt într-un număr de trei piese. Cerceii care formează tipul A.3a-b, cercei cu un capăt răsucit în formă de cerc/colac, sunt într-un număr de șase piese. Cele trei piese care formează tipul A.4, cercei cu un capăt terminat în formă de bulb, au fost descoperite câte una în trei morminte de femei din cimitirul de la Sâncrai. Câte un singur exemplar din tipurile 5a-b, cercei cu un capăt terminat în formă de cub sau de formă bitronconică, și tipul 6, cercel cu bară spiralată, s-au descoperit într-un mormânt de femeie din cimitirul de la Sâncrai (Tab. 4, Anexe 1–2).

Lipirea sferelor de dimensiuni mici pe inelul cerceilor în cazul grupei B (cercei cu pandantive lipite pe inelul cerceilor), nu este un procedeu tehnologic foarte dificil de executat. Grupa B

¹⁷ Cosma 2020, 47–63.

Tabelul 4 – Prezența grupelor de cercei în cimitire în funcție de modalitatea de realizare. a – număr de morminte; b – număr cercei în cadrul grupei

Grupe tipologice de cercei	Total număr cercei	Prezența cerceilor în cimitire											
		Număr total morminte și cercei în cimitire în funcție de gender											
		Bărbați		Femei		Adulți		Războinici		Copii		Cenotaf	
		a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
Grupa A	123	12	21	45	93	4	4	1	3	-	-	1	2
Grupa B	21	1	1	11	20	-	-	-	-	-	-	-	-
Grupa C	30	6	8	12	18	-	-	1	2	1	2	-	-
Grupa D	13	1	2	7	11	-	-	-	-	-	-	-	-
Grupa E	9	-	-	4	9	-	-	-	-	-	-	-	-
Grupa F	34	3	4	17	29	-	-	1	1	-	-	-	-
Grupa G	2	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-

este formată de un număr de 21 de piese. Piese sunt prezente aproape în toate cimitirele avare din Transilvania. Au fost descoperite în 11 morminte de femei și unul de bărbat. Datele statistice relevă frecvența lor preponderent în morminte de femei, dar și în cadrul acestora, proporția este mai mică decât în cazul tipului A, ridicându-se la 11% din totalul cerceilor găsiți în morminte de femei (Tab. 4, Anexa 3).

Nici cerceii cu pandantive globulare din sticlă, care formează grupa D de cercei din cimitirele avare din Transilvania, nu se constituie în artefacte greu de plăsmuit. Se presupune că bulbii de sticlă au fost realizați cu gaură (procedeu utilizat în cazul mărgelilor) și apoi trași pe tija lipită pe inelul cerceilor. Numărul cerceilor de acest tip este de 13 exemplare. Au fost descoperiți în opt morminte din patru cimitire. Provin dintr-un singur mormânt de bărbat din cimitirul de la Gâmbaș 2 (doi cercei). Restul au fost găsiți în morminte de femei din cimitirele de la Sâncrai (4 morminte/6 cercei), Șpălnaca (un mormânt/doi cercei) și Teiuș (două morminte/trei cercei). Frecvența lor este mai scăzută, reprezentând 6% din cerceii găsiți în morminte de femei, la care se adaugă cei doi cercei din mormântul de bărbat pomenit mai sus (Tab. 4, Anexa 5).

Producerea cerceilor din grupele C, E, F și G necesită cunoștințe tehnice superioare pentru realizarea lor. Piese au fost turnate în tipare. Unii dintre cerceii cu pandantiv ovoidal atașat pe inelul cerceilor (Grupa C) au fost ornamentați prin tehnica filigranului. Toți cerceii din grupele E, F, G au una dintre fețe/reversul ornamentat în diferite maniere cu linii și sfere de dimensiuni mici, realizat în momentul turnării pieselor în tipar sau ulterior, după scoaterea pieselor din tipare (în cazul lipirii sferelor de dimensiuni mici pe aversul lamelor cerceilor). În aceste situații erau necesare

cunoștințe pentru realizarea tiparelor, pentru activitatea de topire a materiei prime din care urmau să fie realizați cerceii și, nu în ultimul rând, o dexteritate mare pentru finisarea lor după scoaterea lor din tipare. Aceste procedee necesitau cunoștințe superioare de orfevrărie (Tab. 4, Anexele 4, 6–8).

Cercei din grupa C (cu pandantiv atașat) provin din cinci cimitire. Lotul conține 30 de piese, ele fiind găsite în 20 de morminte. Situația statistică în mormintele de femei cu cercei relevă un procent de 10%, pondere apropiată celei din categoria celor de tip B. După cerceii de tip A, ca frecvență, acest tip se situează pe locul secund între tipurile de cercei regăsite în mormintele de bărbați, cu procentul de 23% din totalul celor din mormintele de bărbați. Statistic, cerceii identificați în mormintele de bărbați au fost în majoritate covârșitoare de tip A și C, în proporție de 80,5% (Tab. 4, Anexa 4).

În cadrul Grupei E (cercei cu pandantiv stelar), au fost înregistrați un număr de 9 cercei, descoperiți în patru morminte din două cimitire. Grupa E de cercei se regăsește doar în morminte de femei (Tab. 4, Anexa 6).

Grupa F (cercei lunulari), cuprinde un număr de 34 de cercei proveniți din patru cimitire și două morminte izolate, descoperite fortuit. Numărul de morminte cu cercei de acest tip este de 21 gropi funerare. Și modelul încadrat grupei F este specific mai mult femeilor, 35 de cercei reprezentând 16% din totalul celor descoperiți în mormintele de femei, al doilea tip ca frecvență după cei din tipul A (Tab. 4, Anexa 7).

Doi cercei încadrați în grupa G au fost identificați într-un mormânt de femeie din cimitirul de la Sâncrai (Anexa 9). Tipul G nu se regăsește în morminte de bărbați. Este de remarcat faptul că cei 11 cercei din grupele E și G s-au descoperit doar în morminte de femei.

Astfel, se poate afirma că grupele C, E, F și G, care necesitau cunoștințe tehnice superioare în realizarea lor, au fost mai bine reprezentate în mormintele de femei, într-un procent de 32% din totalul exemplarelor din mormintele de femei avare din Transilvania, în timp ce astfel de exemplare erau puține în mormintele de bărbați, 12 exemplare, fără niciun cercel din grupele E și G.

În funcție de cele prezentate mai sus, se poate preciza că, la nivelul tuturor cimitirelor avare din Transilvania, numărul celor mai simple tipuri de cercei din punct de vedere al complexității producerii lor (grupele A-B, D) a fost mai mare, dar și ponderile în ansamblul mormintelor de bărbați cu cercei, respectiv femei cu cercei au fost mai mari, atât la nivel macro cât și la nivelul fiecărui cimitir în parte, în comparație cu cerceii care necesitau cunoștințe tehnice superioare pentru realizarea lor (grupele C, E, F și G). 68% din cerceii descoperiți în mormintele avare au aparținut grupelor A, B, D, fiind cele mai simple variante ca realizare și 32% grupelor C, E, F, G.

Valorizând procentele din perspectiva simbolisticii sociale, în acest caz, datele trebuie privite în sens invers. Numărul mai mic al artefactelor, respectiv procentul, reprezintă tipurile utilizate de elitele din comunităților avare din Podișul transilvan. Numărul acestor artefacte se conjugă de altfel cu numărul redus de morminte în care au fost descoperite. Consider că cerceii care au necesitat cunoștințe de orfevrărie deosebite pentru realizarea lor, precum cele din deja menționatele grupe C, E, F și G, au aparținut acelor persoane care s-au aflat în jumătatea superioară a ierarhiei sociale din cadrul comunităților umane. Semnificativ de remarcat este că numeric, dar și ca tipologie, aceștia erau reprezentativi în special pentru elitele feminine ale timpului. Ca indicator elitar/de gen, un procent de 77% din cerceii grupelor C, E, F, G s-au găsit în morminte de femei. De altfel, așa cum am arătat deja, tipurile E și G s-au întâlnit doar în înmormântări de femei.

Mergând mai departe, luând în calcul metalul din care au fost realizați, se poate face o rafinare în continuare a departajării sociale în cadrul comunităților analizate. Astfel, în cimitirele avare din Transilvania au fost descoperiți un număr de 168 de cercei din bronz. Numărul celor descoperiți în morminte de bărbați din cimitirele avare din Transilvania se ridică la 31 de piese. În morminte de femei s-au descoperit 128 de cercei din bronz. În cimitirul de la Șpălnaca, un mormânt de războinic a conținut trei cercei din bronz. Un cercel din bronz a fost descoperit în mormântul izolat, de

războinic, de la Târnavă. Astfel, numărul cerceilor din bronz din cele două morminte de războinici avari este de 4 piese. Mormintele de adulți, mormântul de copil și cenotaful, toate din cimitirul de la Sâncrai, au conținut 8 piese de bronz.

Alături de cerceii din bronz, care domină în ansamblul descoperirilor acestor artefacte, s-au găsit și cercei de argint, un metal mai valoros în comparație cu precedentul, care poate fi asociat și cu un nivel de bunăstare mai ridicat și o poziție mai înaltă în societate. Astfel, în cimitirele avare din Transilvania au fost descoperiți un număr de 61 de cercei din argint. Morminte de bărbați din care provin cercei din argint au fost descoperite în cimitirele de la Gâmbaș 2 (un cercel/un mormânt), Sâncrai (patru cercei/două morminte) și Teiuș (un cercel/un mormânt), deci un total de șase cercei. Un mormânt de războinic care a conținut doi cercei din argint a fost descoperit în cimitirul de la Lopadea Nouă. Morminte de femei în care au fost descoperiți cercei din argint provin din cimitirele de la: Cicău (doi cercei/două morminte); Gâmbaș 1 (opt cercei/trei morminte); Ghirbom 1 (doi cercei/un mormânt); Sâncrai (34 cercei/14 morminte); Șpălnaca (patru cercei/două morminte); Teiuș (șapte cercei/patru morminte). Un cercel din argint provine din mormântul izolat, de femeie, de la Moldovenești. Este vorba de un total de 53 de cercei de argint proveniți din morminte de femei. De precizat apoi, e și faptul că sunt o serie de gropi funerare în care au fost descoperiți atât cercei din bronz, cât și cercei din argint, aspect asupra căruia vom reveni.

Concluzionând, se observă preponderența cerceilor de bronz în cadrul descoperirilor, reprezentând un procent de 74% din totalul cerceilor descoperiți în siturile cercetate, un procent mult mai mic, de 26% fiind cercei din argint. Apoi, atât în cazul bărbaților cât și al femeilor, cerceii din bronz sunt preponderenți, 71% din totalul cerceilor din morminte de femei și 81% din mormintele de bărbați civili și războinici. Toți cerceii din mormintele de adulți, copii și cenotaf au fost doar din bronz. Dacă valoarea metalului folosit în confecționarea cerceilor îl considerăm în sine un indicator de departajare socială, observăm o categorie intermediară în piramida socială a comunităților, a purtătorilor de cercei de bronz.

În ce privește ponderea cerceilor de argint, pe sexe, se constată că 87% din cerceii de argint s-au descoperit în morminte de femei. Mai bine de jumătate din cerceii de argint descoperiți în mormintele de femei provin din cimitirul de la Sâncrai, la care se mai adaugă trei cercei de argint

descoperiți aici în morminte de bărbați. Însă, fiind cel mai mare sit cercetat în care s-au descoperit în total 141 de cercei, frecvența celor de argint este de 4,4, mai mică în comparație cu majoritatea siturilor mici și mijlocii. Frecvența cerceilor de argint pe cimitire este mai mare, de 1 la 1 în situri mici precum Ghirbom, Lopadea și Moldovenești, unde s-au descoperit câte doi cercei, ambii de argint, respectiv doar 1 cercei, dar de argint. De asemenea, la Gâmbaș 1, din opt cercei descoperiți, toți au fost de argint. La Cicău, același indicator este de 1,5, la Teiuș, 2,8, la Gâmbaș (2) 3,5, la Sâncrai, așa cum arătam 4,4, iar la Șpălnaca 11,6. Se observă că în unele locuri de descoperire, toți cerceii aduși la suprafață au fost de argint. Dar, trebuie semnalat faptul că aici au fost săpate un număr mic, infim de morminte. Mai mulți cercei provin din cimitire cu mai multe morminte cercetate precum: Teiuș, Șpălnaca sau Sâncrai, unde însă, alături de cercei de argint s-au descoperit și numeroși cercei din bronz. Trebuie precizat și că la Câmpia Turzii și Târnava, nu au fost descoperiți cercei de argint, lucru care poate fi un indicator de bunăstare mai scăzut al comunităților de aici.

Apoi, dacă cerceii din argint exprimă prin nobletea metalului și noblete socială, se poate observa la nivelul piramidei sociale un alt nivel, mai redus în comparație cu celelalte decelate în funcție de absența cerceilor din morminte, respectiv, înmormântări cu cercei din bronz. Ceea ce mai trebuie reliefat este și că cerceii de argint sunt un semn de noblete în primul rând în sfera elitei feminine a comunităților, în cadrul căreia se poate observa și fenomenul înmormântărilor cu mai mulți cercei.

Trebuie precizat, de asemenea, că în comunitățile avare din Transilvania nu s-au descoperit cercei

din aur, ceea ce ar putea să indice în primul rând un nivel de avuție moderat al comunităților din acest spațiu, dar argintul a fost și el un metal nobil din care au fost realizate artefacte, inclusiv cercei, pentru membrii claselor superioare din cadrul popoarele stepice ajunse în Europa în a doua jumătate a primului mileniu creștin.

Ca atare, în comunitățile avare din Transilvania, au existat o serie de indivizi (bărbați, războinici și preponderent femei) care s-au constituit într-o categorie situată în partea superioară a piramidei sociale, proprietari și purtători de cercei de argint, care au făcut diferența socială în raport cu persoanele care au purtat cercei din bronz. Cei din urmă au constituit o categorie plasată undeva la mijlocul piramidei sociale a comunităților avare transilvane.

Analiza valorii cerceilor, utilizabilă în simbolistica socială, poate fi continuată prin coroborarea tipului de cercei cu materialul din care s-a realizat. Astfel, cei mai mulți cercei din grupa A, au fost realizați din bronz. Numărul acestora este de 115 de exemplare și, de asemenea, cei mai numeroși, 101 cercei, se încadrează în grupa A.1a-c. Aceștia pot fi considerați cei mai populari cercei din cimitirele avare ale Transilvaniei acelor timpuri. Cerceii care fac parte din grupele de cercei A.2–6 sunt mai puțini din punct de vedere numeric în comparație cu cei din grupa A.1.a-c., fiind vorba despre 14 piese. Numărul cerceilor din argint din grupa A este de 13 artefacte. Cele 13 artefacte de argint din acest model popular reprezintă doar 10,5% din totalul cerceilor din această categorie tipologică și 21,3% din totalul cerceilor de argint descoperiți. Un alt aspect de semnalat este că acest tip de cercei de argint s-a descoperit doar în morminte de femei (Tab. 6, Anexele 1–2).

Tab. 5 – Numărul cerceilor în funcție de metalul din care au fost realizați. 1, 2, 3 etc. – Număr cercei

Cimitire	Cercei în funcție de metalul din care au fost realizați								
	Bronz						Argint		
	Bărbați	Femei	Adulți	Războinici	Copii	Cenotaf	Bărbați	Femei	Războinici
Câmpia Turzii		6							
Cicău		1						2	
Gâmbaș 1								8	
Gâmbaș 2	5						2		
Ghirbom 1								2	
Lopadea Nouă									2
Moldovenești								1	
Sâncrai	23	78	4		2	2	3	29	
Șpălnaca	3	26		3				3	
Târnava				1					
Teiuș		17					1	8	
Total	31	128	4	4	2	2	6	53	2
Total cercei	171						61		

Tab. 6 – Număr cercei în funcție de tip și metalul din care au fost confecționați. Br – Bronz, Ag- Argint

Cimitire	Număr cercei în funcție de tip și metalul din care au fost confecționați													
	Grupe de cercei/Metal													
	A		B		C		D		E		F		G	
	Br	Ag	Br	Ag	Br	Ag	Br	Ag	Br	Ag	Br	Ag	Br	Ag
	Număr cercei													
Câmpia Turzii	3		1						2					
Cicău						1					1	1		
Gâmbaș 1		2								6				
Gâmbaș 2	3		1				2					1		
Ghirbom 1				2										
Lopadea Nouă						2								
Moldovenești												1		
Sâncrai	69	7	3	8	10	11	6		1		11	10	2	
Șpălnaca	27	2	4		1	2	2							
Târnavă											1			
Teiuș	8	2	2		1	2	3				1	7		
Total cercei	110	13	11	10	12	18	13		3	6	14	20	2	

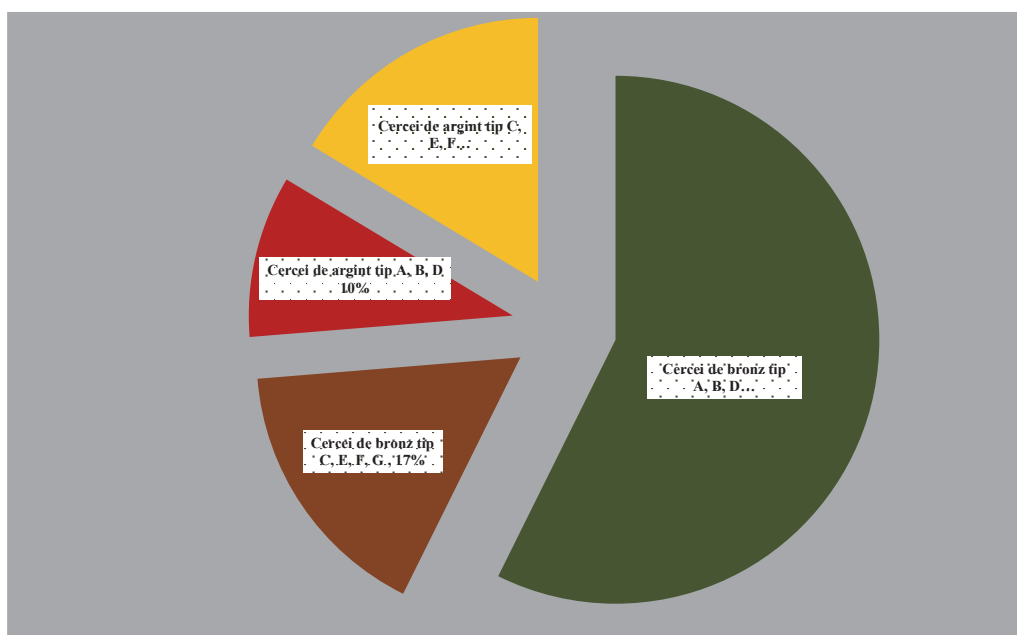
Numărul cerceilor din bronz cu pandantive lipite, care formează grupa B (tipurile B.1a–1c, 1fb, 2), este de 11 exemplare. Cercei din argint sunt în număr de 10 artefacte. Se observă că în cadrul acestui tip, cerceii din bronz și argint sunt foarte apropiați numeric, procentual, cei de argint reprezentând 48% din această categorie tipologică și 16% din totalul cerceilor de argint descoperiți (Tab. 6, Anexa 3). Apoi, toți cerceii din grupa D, considerați simpli ca tehnică de realizare (cercei cu pandantive globulare din sticlă), sunt din bronz. Și cerceii de argint din grupele B și D s-au descoperit doar în morminte de femei (Tab. 6. Anexa 5).

La nivelul grupei C, considerați ca necesitând o tehnică mai complexă de realizare, numărul cerceilor din bronz cu pandantive atașate este de 12 exemplare. Numărul cerceilor din argint este de 18 piese. Cerceii mai complecși ca tehnică de realizare, așa cum am arătat deja, au fost distribuiți și în categoriile E, F, G. Astfel, cerceii cu pandantiv stelar, care formează grupa E de cercei din Transilvania avară, au fost realizați atât din bronz, cât și din argint. Cei din bronz sunt în număr de 3 artefacte. Numărul cerceilor din argint este de șase piese. Grupa F de cercei (cercei cu pandantiv lunular), este formată dintr-un număr 14 cercei din bronz și 20 de cercei din argint. Cei doi cercei care formează grupa G de cercei din Transilvania, descoperiți în cimitirul de la Sâncrai, au fost realizați din bronz (Tab. 6, Gr. 2, Anexele 4, 6–8).

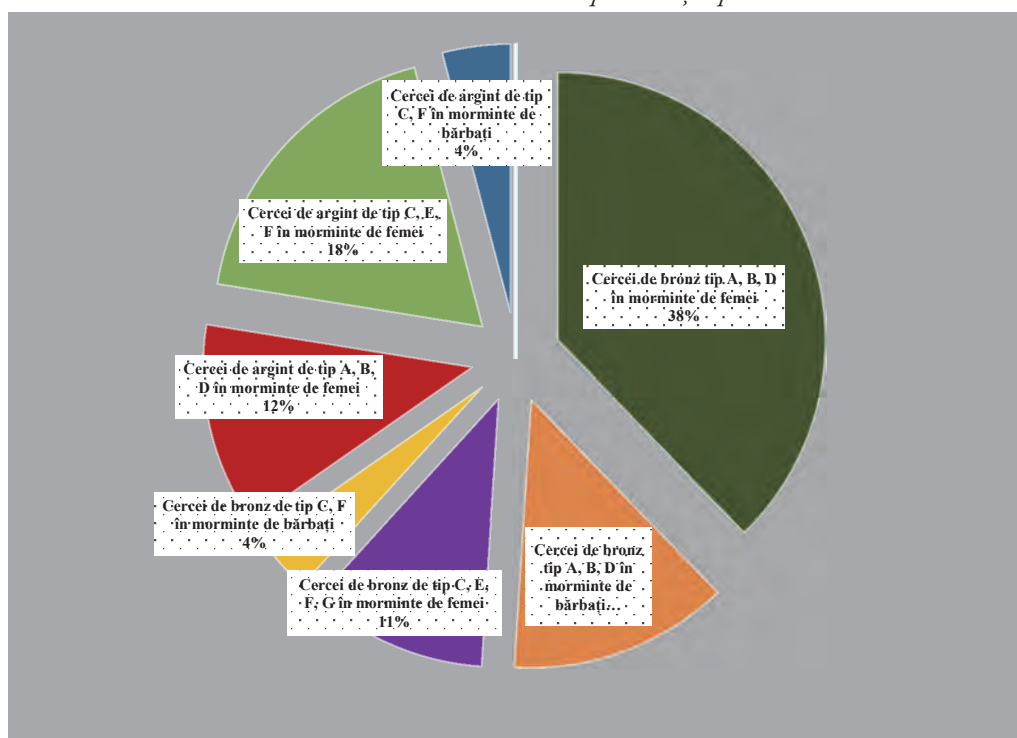
Astfel, cu excepția grupei G în care s-au regăsit cercei din bronz, în cadrul categoriilor C, E, F numărul cerceilor de argint a fost mai mare decât al

celor de bronz. 28 de cercei din bronz se încadrează în aceste categorii tipologice. Numărul cerceilor de argint din grupele tipologice C, E, F este de 44, iar ponderea lor de 72% din totalul cerceilor confecționați din argint. Din altă perspectivă, aceștia indică locul proprietarilor lor în piramida socială a avarilor din Transilvania perioadei de referință.

Din perspectivă identității de gen, este de remarcă faptul că cerceii din bronz din grupele C, E, F, G, erau de trei ori mai numeroși în mormintele de femei decât în cele de bărbați. Complexitatea lor mai accentuată decât în cazul cerceilor grupelor A, B, D, poate indica o poziție mai bună în comparație cu aceștia în ierarhia valorică a cerceilor din comunitățile avar transilvane. Cerceii de argint au fost și ei mai numeroși în mormintele de femei decât de bărbați. Cercei de argint de tipurile A, B, D, deci mai simpli, dar din argint, s-au descoperit doar în morminte de femei. Cerceii de argint din grupele C, E, F cu proprietari femei, au reprezentat 56% din totalul cerceilor de argint descoperiți și au fost de 4,5 ori mai numeroși decât cerceii de argint de aceste tipuri descoperiți în morminte de bărbați. Astfel, prezența lor în mormintele de femei joacă un rol important în indicarea locului elitar al celor înmormântate în cadrul vechilor comunități din care proveneau. Aceste persoane, chiar dacă au purtat zilnic astfel de cercei sau doar au beneficiat de ei ca depunere funerară, pot fi plasate în partea superioară a ierarhiei sociale din comunitățile avar din Transilvania (Gr. 3).

Gr. 2: Cercei în morminte după metal și tip

Gr. 3: Reprezentarea distribuție cerceilor în morminte în funcție de material, tip și gender

Asocierea cerceilor în morminte cu alte tipuri de artefacte

Înainte de a trata tipurile de artefacte asociate cerceilor în morminte, readucem în atenție situațiile de depuneri multiple de cercei în morminte. Din totalul înhumărilor cu cercei, 33 de morminte au conținut mai mult de doi cercei, număr ce reprezintă un procent de 34% din totalul mormintelor cu cercei. Cele mai numeroase situații s-au întâlnit la Sâncrai, cu 24 de morminte, apoi

Șpălnaca, cu șase morminte. De menționat și că majoritatea au fost morminte de femei, doar șapte morminte de bărbați, dintre care unul de războinic. Pe tipuri de cercei, cea mai frecventă asociere de artefacte este cea dintre piese din grupa A și B. Grupa C se asociază foarte rar cu cercei din grupa A.1a. Grupa E și F apar singure, neînsoțite de alte tipuri de cercei în morminte. În ce privește metalul din care s-au confecționat cerceii, unele dintre aceste morminte au conținut doar cercei

din bronz, dar există și situații de asociere a cerceilor din bronz cu cercei din argint, în aproximativ 1/3 din situații. Asocierile de cercei de bronz și argint s-au constatat în cazul a 11 gropi funerare, câte un mormânt la Cicău, Gâmbaș 2, Șpălnaca și Teiuș. Șase morminte cu acest tip de asociere s-au descoperit la Sâncrai. La Gâmbaș 2, unul din cele două morminte de bărbați au conținut patru cercei din bronz și unul din argint. La Cicău, un mormânt de femeie a conținut un cercel din bronz și unul din argint. În cimitirul de la Sâncrai, în șase morminte de femei au fost descoperiți 14 cercei din bronz și opt cercei din argint. La Șpălnaca, o singură femeie a fost înmormântată cu doi cercei din bronz și doi cercei din argint. Tot un singur mormânt de femeie care a conținut un cercel din bronz și unul din argint a fost găsit și în cimitirul de la Teiuș. Se poate observa astfel, că într-un singur mormânt de bărbat, cel de la Gâmbaș 2, s-a identificat această practică. O situație excepțională este relevată de descoperirile de la Sâncrai, unde 6 morminte de femei au conținut cercei de bronz și de argint (Anexa 9).

Atât numărul cerceilor din morminte cât și prezența între aceștia a cerceilor din argint ar putea fi luate în considerare din perspectiva simbolisticii sociale. Indicând un nivel de bunăstare mai ridicat, aceste artefacte plasează proprietarii lor spre vârful ierarhiei sociale a comunităților. Apoi, un alt aspect reliefat de date este obiceiul depunerii mai multor cercei, precumpănitor, în morminte de femei. În consecință, dincolo de valențe sociale, această practică are și semnificații de gen.

Referitor la alte tipuri de artefacte asociate cerceilor în morminte, cel mai răspândit artefact depus cu cerceii au fost mărgelile. Astfel, 60% din aceste morminte cu cercei din spațiul avar transilvan au conținut și mărgeli. Situația nu a fost identică în diferitele comunități cercetate arheologic. În siturile mici, de la Gâmbaș 1 și 2, toate mormintele cu cercei au conținut și mărgeli, iar la Cicău, din două morminte, unul a conținut și mărgeli. În schimb, la Câmpia Turzii, cele trei morminte cercetate nu au conținut alte piese funerare în afara cerceilor. Siturile mai mari relevă situații particulare, cu o creștere a ponderii mărgelilor depuse cu cercei în morminte, oarecum, în raport cu dimensiunea lor. La Șpălnaca și Teiuș, proporția mormintelor cu cercei și mărgeli a fost sub media generală, de 27%, respectiv 43%. La Sâncrai, din cele 55 de morminte cu cercei, 76% au conținut și mărgeli, reliefând o practică mai răspândită a asocierii celor două tipuri de bijuterii. Din perspectivă procentuală, se remarcă răspândirea obiceiului depunerii

de mărgeli în morminte cu cercei, cu precădere la Gâmbaș 1 și 2, Cicău și Sâncrai (Anexele 10–12).

Al doilea obiect ca frecvență în depunerile de alte artefacte alături de cercei, au fost cuțitele. Per ansamblu, acestea s-au regăsit în 25% din mormintele cu cercei. Dar, trebuie specificat faptul că nu s-au găsit cuțite în mormintele cu cercei nici la Câmpia Turzii, nici la Cicău și nici la Șpălnaca. S-a descoperit câte un mormânt cu cercei și cuțit la Gâmbaș 1 (din trei morminte) și Gâmbaș 2 (din două morminte) și 2 la Teiuș (din 14 morminte). În schimb, această asociere este frecventă la Sâncrai unde, din 55 de morminte, 36% din mormintele cu cercei au conținut și cuțite. Acest tip de asociere de artefacte, luând în considerare și mărgelile, relevă asemănări între practicile de înmormântare de la Gâmbaș 1, Gâmbaș 2 și Sâncrai (Anexele 10–12).

Dintre alte artefacte depuse în mormintele cu cercei poate fi amintită ceramica și gălețile de lemn, obiecte de uz casnic, regăsite în special în mormintele de femei. Acestea nu apar în toate cimitirele avar. Au fost identificate în morminte cu cercei la Gâmbaș 1 (în 2 din trei morminte cu cercei) și Teiuș (în patru din cele 14 morminte cu cercei). Puține sunt și mormintele cu cercei asociate cu cataramă, cinci, câte unul de la Gâmbaș 2 și Șpălnaca, restul de trei fiind de la Sâncrai. S-au mai descoperit fibule, într-un mormânt de la Gâmbaș 1, obiecte importante din perspectiva simbolisticii etnice, precum și săgeți, într-unul de la Șpălnaca. La Sâncrai s-a observat cea mai mare diversitate de obiecte depuse în mormintele cu cercei, chiar dacă în număr mic. La cele amintite deja, se adaugă două morminte în care cerceii se asociază cu inele de deget, o bijuterie mai puțin uzitată de avarii din Transilvania¹⁸. Situația este proprie doar unui mormânt cu cercei și unui alt mormânt în care alături de cercei s-au mai găsit și mărgeli. La acestea se adaugă două morminte cu amnare, două cu fusaiole și unul cu aplice (Anexele 10–12).

Astfel, mărgelile sunt artefacte care apar alături de cercei în multe dintre mormintele din secolele VII–VIII din Transilvania. Apoi, în morminte, cerceilor li s-au asociat cuțite. Sunt morminte cu cercei, așa cum am văzut, foarte puține de altfel, care au conținut și alte tipuri, categorii de obiecte. Acestea se rezumă la accesorii vestimentare, precum fibule (Gâmbaș), inele de deget (Sâncrai), arme și piese de harnașament (Lopadea Nouă, Șpălnaca), obiecte de uz casnic și gospodăresc (Sâncrai), sau ceramică (Gâmbaș 1, Teiuș). Exemplele nu sunt

¹⁸ Cosma 2022b, 357–371.

foarte multe. Unele dintre aceste artefacte se pot constitui în suport pentru atribuirea genului indivizilor, în cazurile în care sunt imposibil de realizat analize antropologice, ori pentru atribuire etnică.

Considerații finale

Toate criteriile propuse spre dezbateră pentru a proba dacă cerceii pot fi considerați instrumente în creionarea stratificării sociale, permit emiterea unor aprecieri referitoare la diferențele sociale existente în cadrul comunităților umane din Transilvania secolelor VII–VIII.

Prezența în morminte a unor artefacte între care cerceii ocupă un loc de frunte, sugerează la nivelul comunităților avare din Transilvania existența a două categorii sociale diferite. O primă categorie este formată din acele persoane în ale căror morminte nu au fost descoperiți nici cercei, nici alte artefacte. Ele au făcut parte din jumătatea inferioară a societății. Erau sclavi sau pur și simplu oameni săraci. Lipsa cerceilor din morminte poate fi cauzată și de lipsa dreptului de a purta și a se înmormânta cu cercei. Aceste persoane erau destul de numeroase în cadrul comunităților, exemple credibile în acest sens sunt cimitirele de la Sâncrai, Șpălnaca și Teiuș, în care numărul mormintelor săpate este mare și permite o statistică numerică ilustrativă a mormintelor cu și fără inventar funerar de diferite tipuri, printre care și cercei.

În jumătatea superioară a comunităților avare pot fi plasate persoanele în ale căror morminte au fost descoperite diverse artefacte, între care cerceii au avut un rol deosebit. La acest nivel al societății intervine o departajare în funcție de tipurile de cercei purtați de indivizi, pe de-o parte, completată cu metalul din care au fost realizați aceștia, pe de altă parte. În funcție de aceste două criterii se poate rafina, la nivel general, stratificarea socială în cadrul comunităților umane din Transilvania. Oamenii liberi, care s-au ocupat cu diferite activități economice, ipotetic, au purtat cercei din bronz de tipuri simple, ușor de realizat, așa cum sunt cei din grupele A, B, D. Deasupra acestora se plasau în ierarhia socială acele persoane care au purtat cercei din bronz din categoria tipurilor care necesită cunoștințe deosebite în confecționarea lor. Aici se includ cercei din bronz din grupele C, E, G și F. Acestea se pot integra unei categorii intermediare, situată deasupra categoriei prezentate anterior și inferior în raport cu persoanele care au deținut cercei din argint. Din această categorie au făcut parte persoanele apropiate de familiile care se aflau în fruntea comunităților umane din Transilvania secolelor VII–VIII. Din rândul lor

se recrutau probabil suitele militare și politice ale comunităților umane din Evul Mediu timpuriu. La nivelul comunităților avare locale, acestea nu au fost numeroase.

Persoanele ce pot fi plasate în vârful piramidei sociale, se disting prin purtarea cerceilor din argint din grupele C, E, F. Artefactele îmbină metalul nobil cu tehnologia superioară necesară confecționării lor. Acești cercei au fost podoabe care au necesitat cunoștințe speciale pentru realizarea lor. Persoanele care au purtat astfel de cercei din argint în cadrul comunităților avare au fost aproape în totalitate femei, care pot fi considerate soțiile șefilor militari și politici din comunitatea avară din Transilvania. Ele sunt într-un număr extrem de redus la nivelul fiecărui cimitir avar din Transilvania. Această realitate nu este ceva ieșit din comun. Se știe că marii șefi militari și politici din Evul Mediu timpuriu își etalau statutul social și prin atenția pe care o acordau soțiilor și/sau femeilor care făceau parte din cadrul casei lor sau a suitei care îi acompania, sau îi însoțea. Grija pentru afirmarea statutului se manifesta prin accesorii vestimentare cu care femeile își împodobeau hainele sau capul. Cu cât bijuteriile erau mai sofisticate, cu atât rangul persoanei care le-a purtat a fost mai înalt în societatea timpului¹⁹.

Aceste afirmații se bazează pe situații concrete identificate la nivelul cimitirelor în care au fost descoperiți cercei. La Cicău, un mormânt de femeie a conținut un cercei din argint cu pandantiv atașat din Grupa C și o lunulă din bronz din grupa F. Cel de-al doilea mormânt de femeie a conținut un cercei lunular din Grupa F tip 1b, din argint. Situația arheologică precizată sugerează o diferențiere socială între cele două femei de la Cicău. Cerceii cu pandantiv stelar din Grupa E, descoperiți în cele două morminte de la Gâmbaș 1, au fost realizați din argint. Cele două morminte au aparținut cu siguranță unor femei din elita comunității avare de la Gâmbaș 1, în comparație cu persoana depusă în mormântul 7, în care a fost descoperit un cercei simplu din argint și unul din bronz cu capătul răsucit în formă de spirală. Trebuie menționat faptul că cele trei morminte sunt, de altfel, singurele complexe funerare din cimitir care au conținut cercei.

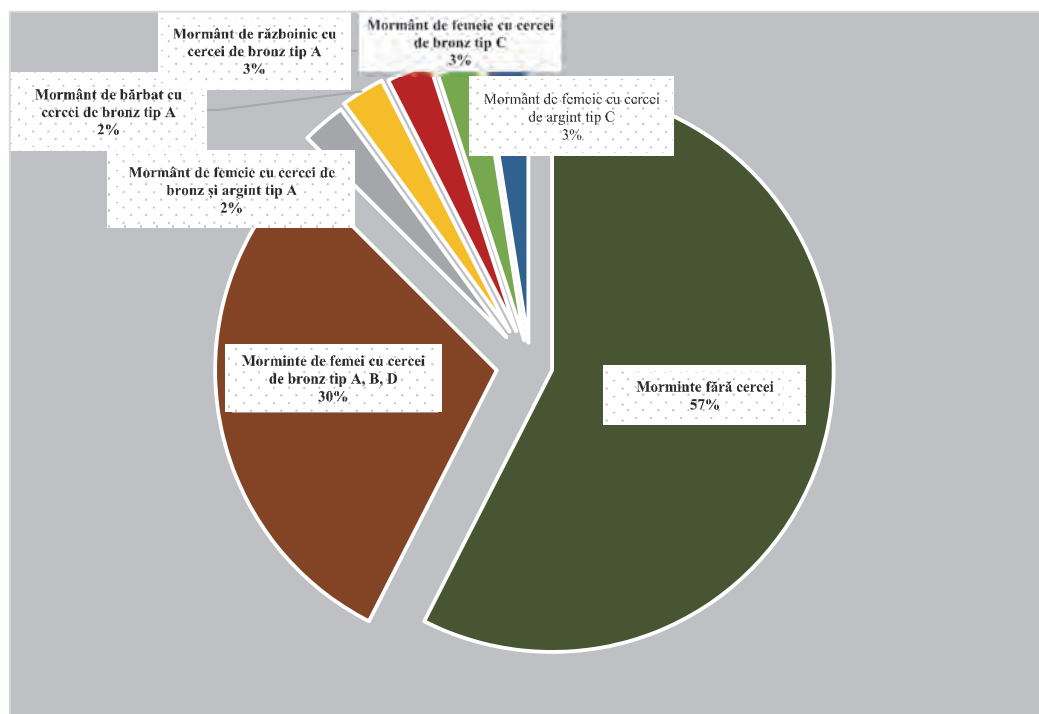
În cimitirul de la Sâncrai, cu 110 de morminte cercetate, în 11 morminte au fost descoperiți 12 cercei din bronz, cu pandantive sferoidale și bitronconice din grupa C tip 1b și 3a. Cerceii provin din

¹⁹ Vezi de exemplu: Heinrich-Tamáska 2011, 102; Cosma 2018a, 9–20, cu bibliografia.

morminte de femei și din morminte de bărbați. Nouă cercei din argint, din Grupa C.1a-b, au fost descoperiți în 4 morminte, dintre care două sunt de bărbați. Din aceeași necropolă provin și nouă cercei lunulari din bronz, care au fost descoperiți în șase morminte. Unul dintre acestea a adăpostit un bărbat, restul femei. Majoritatea acestor cercei din bronz au dimensiuni mici. Cerceii din argint de la Sâncrai se ridică la un număr de nouă piese. Au fost descoperiți în trei morminte de femei. Opt dintre acestea au fost descoperite, câte două în patru morminte și un singur exemplar într-un mormânt. Se remarcă faptul că cerceii din argint din cele trei morminte au dimensiuni mari (Grupa F tip 1b, d și 2). În toate mormintele cu lunule din argint au fost îngropate femei. Se poate afirma astfel că în comunitatea umană de la Sâncrai, se remarcă foarte bine diferența de statut social la nivelul comunității (Gr. 6).

În necropola de la Șpălnaca au fost investigate arheologic 38 de complexe funerare ce pot fi puse

doilea mormânt cu cal a aparținut unei femei. În mormânt au fost descoperiți mai mulți cercei, toți din bronz. Cei mai „frumoși” cercei, sunt cei din grupa B.1e. În mormânt au mai fost descoperite mărgelile din argint și o piesă din bronz argintat, probabil un capăt de sceptru sau ornament de căciulă²⁰. La nivelul întregului cimitir, mormântul de femeie a avut cel mai bogat inventar funerar. Chiar dacă cerceii din mormânt au fost doar din bronz, faptul că a deținut o piesă din bronz argintat, la care se adaugă că ea a fost înmormântată cu cal, susțin faptul că femeia făcea parte din clasa superioară a comunității avare de la Șpălnaca. Lipsa cerceilor cu pandantiv stelat (grupa E) precum și a cerceilor lunulari din bronz sau argint (grupa F) din cele 38 morminte de la Șpălnaca, în comparație cu alte cimitire avare din Transilvania, este o realitate arheologică care presupune diferențieri sociale la nivelul comunităților umane din podișul transilvan în secolele VII–VIII, aspect asupra căruia vom reveni (Gr. 4).

Gr 4: Morminte de la Șpălnaca fără și cu cercei (în funcție de gender, metal și tip)

pe seama avarilor. Din interiorul acestora provin trei cercei din argint, doi din grupa A tipul 1a și unul cu pandantiv sferoidal din grupa C tipul 1b. Toți ceilalți cercei descoperiți în necropolă sunt din bronz. Numărul de morminte în care au fost descoperite artefactele este foarte mic la nivelul cimitirului. De asemenea, în cadrul cimitirului se remarcă două morminte cu cai. Unul a aparținut unui războinic și nu a conținut cercei. Cel de-al

În cimitirul de la Teiuș, cu 60 de morminte investigate arheologic, conform cerceilor din argint și a numărului de morminte în care au fost descoperiți, au existat cinci persoane care pot fi plasate în partea superioară a ierarhiei sociale din comunitate avară de la Teiuș (Gr. 5).

Complexitatea procesului de realizare a cerceilor

²⁰ Cosma 2023, 73–81.

(de exemplu grupele E și F), completată cu metalul din care aceștia au fost realizați (în special argintul), prezența sau absența acestora în cadrul mormintelor din cimitirele avare, se pot constitui în dovezi ale existenței diferențierilor economice și sociale la nivelul comunităților avare din Transilvania. Se poate aprecia că și la nivelul comunităților exista o anumită diferență de bunăstare, de bogăție. Au fost comunități mai sărace din punct de vedere economic și comunități mai bogate, cu lideri mai avuți, care și-au permis să achiziționeze pentru soțiile lor cercei din argint, de calitate superioară din punct de vedere al formei și modului de execuție.

O analiză aplicată celor trei cimitire mai mari, Șpălnaca, Teiuș și Sâncrai, poate completa aserțiunile de mai sus.

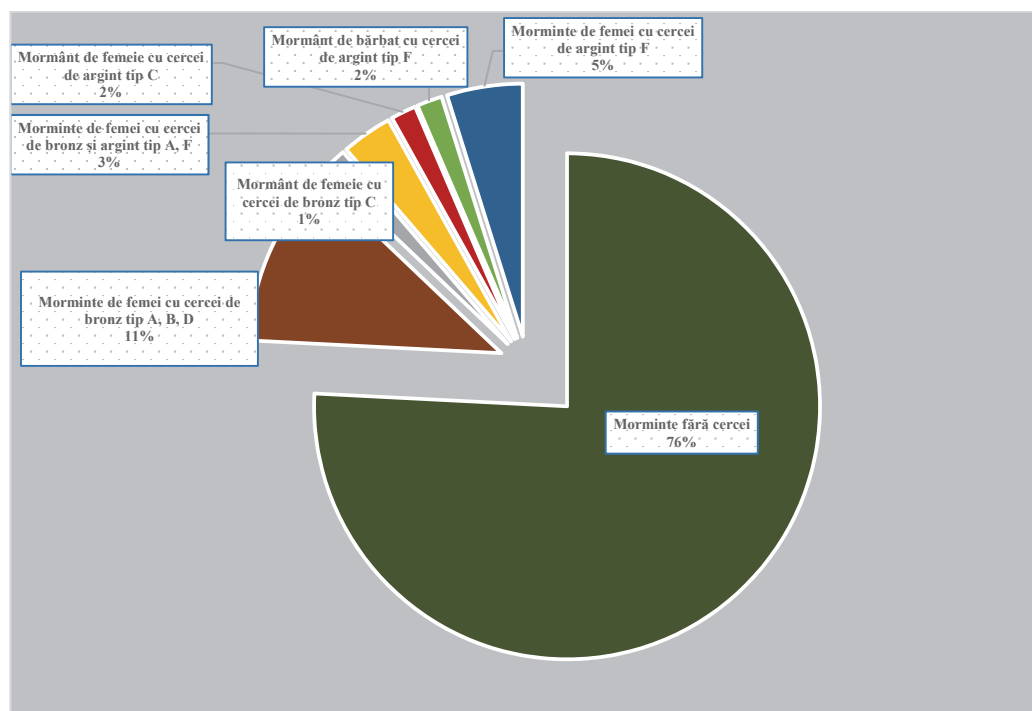
Astfel, la Șpălnaca, cum am arătat deja, mai mult de jumătate din morminte nu au conținut cercei, ceea ce ar indica plasarea decedaților înmormântați în acestea în categoria de la baza societății. De asemenea, se remarcă preponderența cerceilor de bronz mai simpli, din grupele A, B, D, atât în mormintele de femei, cât și în cele două morminte de bărbați, din care unul războinic, în care s-au găsit cercei de bronz de tip A. Dintre tipurile de cercei mai sofisticate, în acest cimitir s-au găsit doar în două morminte de femei, aceștia fiind de tip C, de bronz, respectiv de argint. Nici cerceii de argint nu sunt foarte răspândiți aici, fiind descoperiți numai în morminte de femei. Alături de cei amintiți deja, de tip C, din bronz, s-au mai descoperit într-un alt mormânt cercei de argint de tip A. Se observă în acest sit, faptul că, deși aproape jumătate dintre morminte au beneficiat de depuneri de cercei, aceștia au apărut în proporție covârșitoare în morminte de femei, și doar în două de bărbați. Apoi, majoritatea cerceilor au fost din bronz, de tipuri simple, A, B, D. Din tipologia cerceilor mai sofisticate, din grupele C, E, F, G, aici s-au identificat, doar în două morminte, și acestea de femei, varianta cea mai simplă a acestora, cercei din grupa C. De asemenea, doar două morminte au conținut cercei de argint. Toate indică un caracter mai modest al comunității în ansamblul ei, chiar dacă aproape jumătate din morminte au conținut cercei. Aceștia au fost în majoritatea lor din bronz, modele cele mai uzuale. De asemenea, portul cerceilor de către bărbați este un fenomen excepțional, și în aceste cazuri cerceii fiind din bronz (Gr. 4).

La Teiuș, mai bine de 3/4 din morminte nu au conținut cercei, așa cum am văzut deja. Deci, aici avem de-a face cu o categorie mult mai extinsă decât la Șpălnaca a oamenilor săraci, cu morminte fără cercei. Jumătate din cerceii descoperiți aici au

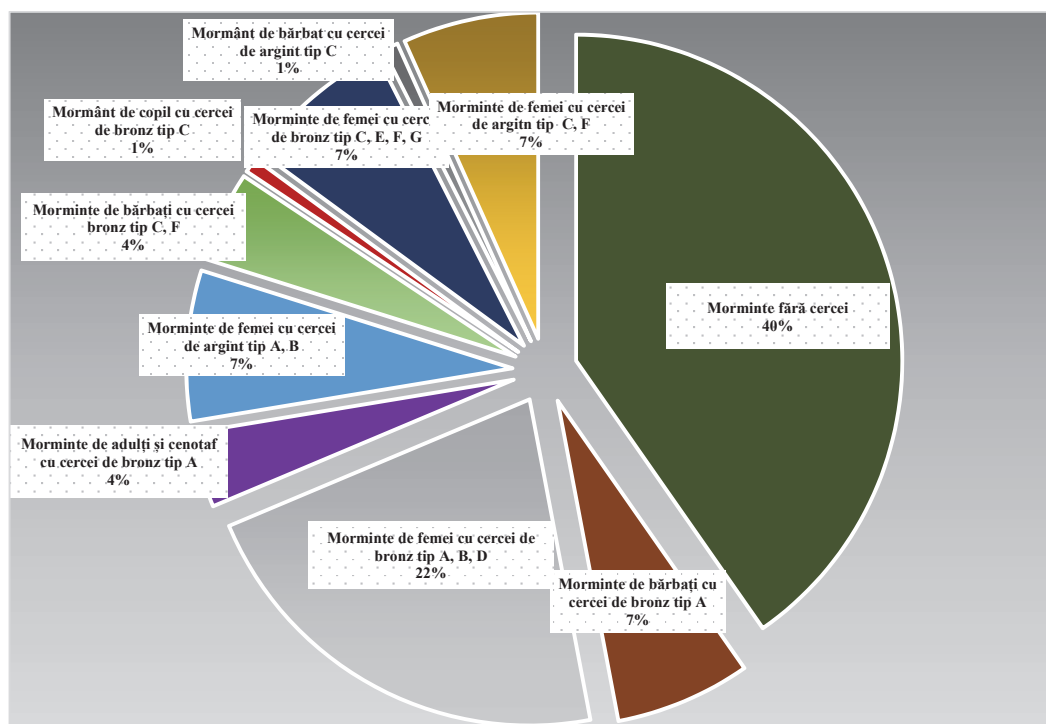
fost de bronz, de tip A, B, D, toți în morminte de femei. Un mormânt de femeie a conținut un cercei de bronz mai sofisticat, de tip C. Puțin numeroase au fost mormintele cu cercei de argint, toți de tip C, respectiv F, care s-au regăsit precumpănitor, în morminte de femei. Un singur bărbat a fost înmormântat cu cercei, de argint, din categoria celor mai sofisticate, respectiv, F.

În comparație cu cimitirul de la Șpălnaca, se observă o pondere mai mare a celor înmormântați fără cercei, deci o mai mare răspândire a portului de cercei la Șpălnaca. În ambele situri, cerceii au fost proprii înmormântărilor de femei, doar trei bărbați în total beneficiind de depunerea în mormânt a acestui artefact. În ce privește valoare cerceilor, la Teiuș se poate observa un număr mai mare de cercei de argint, și pe lângă tipul C de cercei, și pe cei din categoria celor mai sofisticate, cei de tip F (Gr. 5).

Cel mai spectaculos din perspectiva depunerilor de cercei în morminte pare cimitirul de la Sâncrai. Acesta este cel mai mare cimitir avar cercetat, cu cel mai mare și divers număr de morminte cu cercei, având în vedere descoperirea în cadrul acestuia și a unui mormânt de copil (cu cercei din bronz de tip C) și a unui cenotaf cu cercei (de bronz, de tip A). Ponderea de 40% a mormintelor fără cercei, indică o frecvență mai redusă a categoriei, ipotetic, cea mai săracă a comunității, care nu a beneficiat de acest tip de depuneri în groapa funerară în comparație cu cimitirele de la Șpălnaca și Teiuș. De aici rezultă o mai mare răspândire a depunerilor de cercei în morminte, a portului acestora, în comparație cu cele două situri amintite, un prim indicator al unei mai evidente bunăstări. Apoi, 42% din totalul cerceilor au fost din bronz, de tip A, B, D, descoperiți în morminte de femei. 10% din totalul cerceilor au fost descoperiți în morminte de bărbați fiind vorba de cercei de bronz de tip A, singurul tip dintre cerceii simpli (A, B, D), oarecum particular unei părți a bărbaților de la Sâncrai, înmormântați cu cercei. O altă specificitate este dată de ponderea de 11% din totalul cerceilor, al celor de argint, simpli, de tipurile A, B, găsiți doar în morminte de femei. Apoi, artefactele identificate în acest sit indică o mai mare răspândire a cerceilor de bronz mai sofisticate, de toate tipurile determinate de noi, D, E, F, G, 12% din totalul cerceilor și în 7% din totalul mormintelor cimitirului, toate morminte de femei. În ce privește aceste tipuri de cercei mai complecși, în mormintele de bărbați de la Sâncrai s-au descoperit în mult mai puține gropi funerare, fiind cercei de bronz de tip C, F (6% din totalul cerceilor, în 4% din mormintele cimitirului) și un

Gr 5: Morminte de la Teiuș fără și cu cercei (în funcție de gender, metal și tip)

Gr. 6: Morminte de la Sâncraia fără și cu cercei (în funcție de gen, material și tip)

singur mormânt de bărbat cu cercei de argint de tip C. În proporții egale (7%), sunt mormintele cu cercei de argint de tip A, B, respectiv cercei de argint de tip C și F, toate gropi funerare în care au fost depuse femei (Gr. 6).

Câteva observații merită a fi formulate și în

legătură cu cimitirele mai mici, respectiv înmormântările singulare descoperite.

Am precizat deja că nu se cunoaște numărul total al mormintelor din cimitirul de la Câmpia Turzii. Cu toate acestea cele trei morminte cu cercei din bronz pot fi atribuite unor femei care au făcut parte din jumătatea superioară a comunității avare

care și-a îngropat morții în hotarul actualului oraș Câmpia Turzii. În ce privește cimitirele de la Cicău, respectiv Gâmbaș 1, constituite dintr-un număr redus de morminte, șase, respectiv 14, care pot fi interpretate ca oglinzi ale unor grupuri umane mai mici, sau poate mai mari, dar care nu și-au încheiat procesul migrator. Semnificativ, în aceste cimitire s-au descoperit două, respectiv trei morminte cu cercei, toate de femei. La Cicău, toți trei cerceii, unul de bronz și doi de argint descoperiți, au aparținut 1 tipului C, alți doi (unul de bronz și unul de argint), tipului F, ilustrând tipologii ale cerceilor mai complecși din perspectiva modului de confecționare. Două din mormintele de la Gâmbaș 1, au conținut unul patru cercei, celălalt doi cercei toți din argint de tip E. Cel de-al treilea mormânt a conținut doi cercei din argint de tip A. Cerceii descoperiți indică un statut elitar al femeilor îngropate aici cu cercei.

Cele două morminte de bărbați de la Gâmbaș 2, dispuse în afara ariei geografice a cimitirului de la Ghirbom 1, nu foarte departe însă de acesta, precum și cele două morminte de femei izolate de la Ghirbom 1, pot fi considerate înmormântări ce pot fi legate ipotetic de comunități în mișcare. Însă valoarea cerceilor depuși în gropile funerare pot trimite și la ipoteza unor înmormântări elitare în afara cimitirelor comunității, morminte izolate cu inventar bogat și expresiv fiind prezente și în alte locuri din Khaganatul avar din Bazinul carpatic²¹.

Mai sunt cele două morminte izolate descoperite la Târnava și Moldovenești, unul de războinic, altul de femeie, îngropați războinicul cu un cercel de bronz și femeia cu un cercel de argint, ambele obiecte plasate în tipul F de cercei. Mormântul de la Târnava poate fi pus pe seama unui războinic avar, cercelul fiind descoperit alături de arme. El a avut probabil misiunea de a supraveghea/controla comunitatea slavă care și-a îngropat morții în cimitirele birituale din locurile Palamor și Cimitirul Ortodox din localitatea Târnava²². În ce privește descoperirea de la Moldovenești, localitatea se află aproape de salina Turda și pe drumul care urmărește în aval râul Arieș, spre zona auriferă a Transilvaniei. Posibil, ca în acest caz, să avem de-a face cu o femeie implicată în comerțul cu sare, poate și de aur (?), din zona respectivă. Statutul superior al femeii în societatea avară este sugerat de cercelul din argint. O altă interpretare ce poate fi dată acestui mormânt izolat, este identică cu cazul

mormintelor de la Gâmbaș 2 și Ghirbom 2, situație prezentată deja.

Însă, în definirea statutului social al persoanelor înmormântate cu cercei sunt importante și alte tipuri de accesorii vestimentare, precum mărgelile, fibulele sau alte obiecte de podoabă descoperite în morminte alături de cercei, date prezentate în anexele 10–12. Materia primă, calitatea, ornamentica acestor bijuterii pot reflecta valoarea lor intrinsecă și, concomitent, nivelul de bunăstare al proprietarului. Valoarea artefactelor asociate potențează calitatea cerceilor de artefacte cu însemnătate socială. Astfel, mormintele în care cerceii se asociază cu mărgelile din argint, reflectă o poziție socială superioară a posesorilor lor în cadrul comunităților, în comparație cu persoanele care au fost înmormântate cu cercei din bronz, simpli din punct de vedere tipologic, ușor de realizat²³.

Cele mai concludente exemple care susțin afirmația de mai sus, provin din cimitirul de la Gâmbaș 1, Sâncrai și Șpălnaca. Femeia din mormântul 4 de la Gâmbaș 1 a fost înmormântată cu trei coliere, unul cu mărgelile din argint, altul cu mărgelile din sticlă, iar cel de-al treilea cu mărgelile din pigment galben de plumb și staniu, cu două perechi de cercei din argint, și cu o pereche de fibule din bronz. Depunerea în mormânt a mai multor coliere, poate fi interpretat ca un semn de afișare a poziției sociale a persoanelor în comunitate, iar asocierea acestor coliere cu cercei din argint, face posibilă plasarea lor în partea superioară a ierarhiei sociale din comunitatea avară de la Gâmbaș 1. De asemenea, cele două fibule din mormânt sugerează identitatea gepidă a femeii. Apoi, în mormântul 6 de la Sâncrai, s-au găsit alături de cercei din argint și un colier de mărgelile din argint aurit precum și o aplică din același metal prețios. Nu în ultimul rând, la fel de sugestiv este și mormântul 37 din cimitirul de la Șpălnaca, în care a fost depusă o femeie, înmormântată cu cal, complex arheologic prezentat deja în paginile anterioare. În groapa funerară au fost descoperite mărgelile din argint și sticlă, cercei din bronz și un obiect de podoabă din bronz argintat. Alături de cal, în mormânt au fost depuse piese de harnașament și o serie de aplici care au ornat componentele din piele ale harnașamentului. În acest caz, alături de bijuteriile amintite, calul însuși este un simbol al puterii și prestigiului decedatei, în legătură cu valoarea și simbolistica acestuia în societățile războinice ale timpului²⁴.

²³ Cosma 2022a, 205–248.

²⁴ Vezi de exemplu: Čilinska 199, 187–212; Heinrich-Tamáska 2011, 89–110; Bede 2012, 41–50; Bede 2014, 211–225; Bede 2017 online; Cosma 2018b, 75–110.

²¹ Heinrich-Tamáska 2011, 89.

²² Blăjan – Botezatu 2000, 456–457.

Așadar, la nivelul cimitirelor de inhumație avare din Transilvania, există date arheologice care sugerează că cerceii pot fi interpretați nu doar ca simple podoabe, bijuterii sau accesorii vestimentare, ci și ca indicator al statutului social al proprietarului. Analiza brută a prezenței/absenței acestui artefact în morminte oferă prime indicii ale stratificării societății, pornind de la ipoteza formulată în literatura de specialitate privind relația dintre acest artefact și simbolistica socială. De asemenea, considerat în general un indicator de gen, analiza depunerilor de cercei în mormintele din acest spațiu, oferă indicii privind răspândirea acestei practici în mormintele de femei, dar și în mormintele de bărbați civili sau războinici. Apoi, rafinarea cercetării statistice în funcție de alți indicatori, număr, tehnica confecționării/ tip, metal, alte artefacte depuse în morminte, permite conturarea unei imagini mai complete asupra ierarhiilor sociale din comunitățile avare din acest spațiu.

BIBLIOGRAFIE

- Balogh 2016
Cs. Balogh, *Régészeti adatok a Duna–Tisza közti avarok történetéhez/ The History of the avars in the Danube–Tisza interfluvium as reflected in the archaeological record*. B. Major, A. Türk, eds., *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia A PPKE BTK Régészeti Tanszékének kiadványai/ Archaeological Studies of PPCU Department of Archaeology*, 6. Budapest (2016).
- Bede 2012
I. Bede, The status of horses in late Avar-period society in the Carpathian Basin. ACE Conference Brussels: *The very beginning of Europe? Early-Medieval Migration and Colonisation* (2012), 41–50.
- Bede 2014
I. Bede, Le cheval dans les rites funéraires de la période avare: une forme d'individuation?(Fin du VIe – Milieu du IXe siècle ap. J. – C.; Bassin des Carpates). I. Bede, M. Detante (sous la direction), *Rencontre autour de l'animal en contexte funéraire. Actes de la Rencontre de Saint-Germain-en-Laye des 30 et 31 mars 2012*. IVe Rencontre du Group d'anthropologie et d'archéologie funéraire (2014), 211–225.
- Bede 2017 online
I. Bede, *Des chevaux dans les tombes avars. Etude comparative de six nécropoles (milieu du VIIe – milieu du IXe siècle)*. Vie et mort du cheval: des pratiques médiévales aux traditions camarguaises”, May 2012, Arles, France. 2017. Le cheval au Moyen Age, <hal-01502941v2>, 1–21. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01502941v2/document>, accesat la 17 Ianuarie 2019.
- Bende 2017
L. Bende, *Temetkezési szokások a Körös–Tisza– Maros közén az Avar kor második felében*. M. Balász A. Türk, (eds.), *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia A PPKE BTK Régészeti tudományi Intézetének kiadványai/ Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology* 8, Budapest (2017).
- Blăjan-Botezatu 2000
M. Blăjan, D. Botezatu, Studiul arheologic și antropologic al mormintelor de incinerare prefeudale (Secolul VIII) de la Alba Iulia – “Stația de Salvare”. *Apulum Acta Musei Apulensis* XXXVII/1 (2000), 453–470.
- Bóna 1970
I. Bóna, Avar lovassír Iváncsáról. *Archeologiai Értesítő* 97, 1 (1970), 243–263.
- Bóna 1979
I. Bóna, A Szegvár-Sápoldali lovassír. Adatok a korai avar temetkezési szokásokhoz. *Archeologiai Értesítő* 106, 1 (1979), 3–32.
- Čilinska 1991
Z. Čilinska, Soziale differenzierung und ihre spiegelung im Bestattungsritus des 7.–8. Jahrhunderts in der Slowakei. *Acta Archaeologica Carpathica* XXX (1991), 187–212.
- Cosma 2017
C. Cosma, *Războinici avari în Transilvania/ Avar warriors in Transylvania. Ethnic and cultural interferences in the 1st Millennium B.C. to the 1st Millennium A. D.* 23. Cluj-Napoca (2017).
- Cosma 2018a
C. Cosma, *Graves of Avar military chiefs in Transylvania/ Morminte de șefi militari avari din Transilvania*. Cluj-Napoca (2018).
- Cosma 2018b
C. Cosma, Archaeological Observations about the Seventh-Eighth-Century Horse Burials from Transylvania. *Ephemeris Napocensis* XXVIII (2018), 75–110.
- Cosma 2019
C. Cosma, The Avar Presence in Transylvania Chronology. Motivation. Territorial boundaries. Fl. Mărginean, I. Stanciu, L. Keve (Eds.), *Inter tempora. The Chronology of the Early Medieval Period. Issues, Approaches, Results/Inter tempora. Cronologia perioadei medievale timpurii. Probleme, abordări, rezultate. Lucrările conferinței naționale Arad, 26–29 septembrie 2018*. Orbis Mediaevalis II. Cluj-Napoca (2019), 47–65.
- Cosma 2020
C. Cosma, Male graves containing earrings and beads from the Avar Cemeteries in Transylvania. S. Krznar, T. Sekelj Ivančan, J. Belaj, T. Tkalec (Eds.), *Life and death in medieval and early modern times. Proceedings of the 5th International Scientific Conference of Mediaeval Archaeology of the Institute of Archaeology Zagreb, 6th and 7th June 2018*

Zbornik instituta za arheologiju serta instituti archaeologici knjiga, 14. Zagreb (2020), 47–63.

Cosma 2022a

C. Cosma, Seventh–Eighth centuries Earrings Discovered in Transylvania. *Ziridava. Studia Archaeologica* 36 (2022), 205–248

Cosma 2022b

C. Cosma, Seventh–Eighth centuries Finger-Rings Discovered in Transylvania, *Ephemeris Napocensis* XXXII (2022), 357–371.

Cosma 2023

C. Cosma A Parade-Objekt Discovered in the Avar Cemetery from Șpălnaca (Alba County): A Unique Artifact in Avar Archaeology from Transylvania. *Archaeologia Bulgarica* XXVII, 1 (2023), 73–81

Curta 2021

F. Curta, A social history of the Avars: Historical and archaeological perspectives. *History Compass*, e12697. <https://doi.org/10.1111/hic3.12697>

Dörner 1960

E. Dörner, Momînt din epoca avară de la Sînpetru-German. *SCIV(A)* XII, 2, (1960), 423–433.

Heinrich-Tamáška 2011

O. Heinrich-Tamáška, Frühe »Awarinnen« und späte »Germaninnen«? Bemerkungen zur Interpretation reicher Frauengräber der Frühawarenzeit. D. Quast (Hrsg.) *Weibliche Eliten in der Frühgeschichte. Female Elites in Protohistoric Europe. Internationale Tagung vom 13. bis zum 14. Juni 2008 im RGZM im Rahmen des Forschungsschwerpunktes »Eliten«*. Mainz (2011), 89–110.

Horedt 1941

K. Horedt, Volkerwanderungszeitliche Funde aus Siebenburgen. *Germania* 25 (1941), 121–126.

Horedt 1958

K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei. Sec. IV–XIII*. București (1958).

T. Horváth 1972

T. Horváth, Fülbevalóiselet Baja környékén. *Néprajzi Értésítő* LIV. Budapest (1972), 119–142.

T. Horváth 1979 online

T. Horváth, Fülbevaló, *Magyar néprajzi lexikon*, 1979, <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/f-72612/fulbevalo-72818/>, accesat la 6.07.2025.

Á. M. Horváth 2021

Á. Máté Horváth, Female Gender Markers in Graves of Men in the Avar Period of the Middle Tisza Region. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 2021 (2023), 41–67.

Palkó 1972

A. Palkó, Descoperiri din secolul al VII-lea e.n. în Valea Arieșului. *SCIV* 23, 4 (1972), 677–679.

Rustoiu – Ciută 2015

T. Rustoiu, M. Ciută, An avar warrior's grave recently discovered at Unirea-Vereșmort (Alba county). C. Cosma (Ed.), *Warriors, weapons, and harness from the 5th–10th centuries in the Carpathian Basin*. Ethnic and cultural interferences in the 1st Millennium B.C. to the 1st Millennium A. D. 22. Cluj-Napoca (2015), 107–127.

Stoicovici – Blăjan 1982

E. Stoicovici, M. Blăjan, Cercetări arheologice în cimitirul din secolul VIII e.n. de la Ghirbom – “Gruiul Măciuliilor” (jud. Alba). *Apulum. Acta Musei Apulensis* 20 (1982), 139–154.

Szentpeteri 1985

J. Szentpeteri, Gesellschaftliche Gliederung des awarenzeitlichen gemeinen Volkes von Želovce 1. Die führende Schicht der Bevölkerung (Bewaffnete und umgegrupperte Personen). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 37 (1985), 79–110.

Winkler *et alii* 1977

I. Winkler, M. Takacs, Gh. Păiuș, Necropola avară de la Cicău. *Acta Musei Napocensis* XIV, (1977), 269–283.

Anexa 1 – Prezența grupei A de cercei în morminte din cimitirele avare de la Câmpia Turzii, Gâmbaș 1, Gâmbaș 2, Șpălnaca și Teiuș, în funcție de tip, mod de realizare și metal. B – Bronz; A – Argint. Bă – Bărbați, Fe – Femei, Ră – Războinici.

Grupa A																	
Cimitire avare	Gender	Nr. mormânt	Tipuri de cercei								Nr. mor- minte în funcție de gen			Nr. cercei în funcție de metal			
			1a		2b		3a		3b								
																	
			Număr cercei în mormânt/Metal														
			B	A	B	A	B	A	B	A	Bă	Fe	Ră	B	A		
Câmpia Turzii	Femei	M. 3			1							2		2			
		M. 4	1														
Gâmbaș 1	Femei	M. 7		1				1				1			2		
Gâmbaș 2	Bărbați	M. 1	2								2			3			
		M. 2				1											
Șpălnaca	Bărbați	M. 29	3								1			3			
	Femei	M. 5	1								11			21	2		
		M. 6	2														
		M. 9	2	2													
		M 13	1														
		M. 15	1														
		M. 18	4														
		M. 19	1														
		M. 29	3														
		M. 31	1														
		M. 32	2														
		M. 37	3														
	Războinici	M. 38	3									1	3				
	Teiuș	Femei	M. 6	2								5			8	2	
M. 8								1									
M. 20			2		1												
M. 28			1														
M. 33				1			1	1									
Nr. morminte		23									3	19	1	40	6		
											23			46			
		Nr. total cercei	35	4	2		2	2	1								
			39		2		4	1									
			46														
		Nr. total cercei bronz	40														
		Nr. total cercei argint	6														

Anexa 2 – Prezența grupei A de cercei în mormintel din cimitirul avar de la Sâncraia, în funcție de tip, mod de realizare și metal. B – Bronz; A – Argint. Bă – Bărbați, Fe – Femei, Ad – Adulți, C – Cenotaf.

Grupa A																							
Gender	Nr. morminte	Tipuri de cercei												Nr. morminte în funcție de gen	Nr. total cercei în funcție de metal								
		1a	1b	1c	2a	2b	3a	3b	4	5a	5b	6											
																							
		Număr cercei în mormânt/Metal																					
B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B			
Bărbați	M. 7					1																	
	M. 19	1																					
	M. 30	1																					
	M. 31	2																					
	M. 34	1																					
	M. 36	1																					
	M. 38	3																					
	M. 45	2																					
	M. 49	1		1																			
Femei	M. 5	2																					
	M. 8					2																	
	M. 13															1							
	M. 15	2																					
	M. 18																			1			
	M. 23		2																				
	M. 24															1							
	M. 26			2																1			
	M. 41	1		2		2																	
	M. 43															1							
	M. 48	1												1									
	M. 53	1																					
	M. 62	2																					
	M. 71	2											1										
	M. 75	2																					
	M. 81	2																					
	M. 83	2				1																	
	M. 84	1																					
	M. 87	6				1																	
	M. 96	1																					
	M. 99	2																					
	M. 100	3																					
	M. 103						2																
	M. 104				2																		
	M. 105			2																			
	M. 108													1									
Adulți	M. 67																		1				
	M. 89	1																					
	M. 101	1																					
	M. 107							1															
Cenotaf	M. 37	2																					
Nr. total morminte	40													Bă	Fe	Ad	C	69	7				
														9	26	4	1	76					
														40									
Nr. total cercei	46	2	7	2	7	2	1					2		1	3		1	1	1				
	48		9		9		1					2		1		3		1	1	1			
													76										
Număr total cercei bronz				69										76									
Număr total cercei argint				7																			

Anexa 3 – Prezența grupei B de cercei în mormintele avare din Transilvania în funcție de tip, mod de realizare și metal. B – Bronz; A – Argint. Bă – Bărbați, Fe – Femei.

Grupa B																				
Cimitire avare	Gender	Nr. mor- mânt	Tipuri de cercei														Nr. mor- minte în funcție de gen		Nr. cercei în funcție de metal	
			1a	1b	1c	1d	1fa	1fb	2											
																				
			Număr cercei în mormânt/Număr cercei în mor- minte/Metal																	
B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	Bă	Fe	B	A	
Câmpia Turzii	Femei	M. 4													1			1	1	
Gâmbaș 2	Bărbați	M. 2					1										1		1	
Ghirbom 1	Femei	M. 1		2														1	2	
Sâncrai	Femei	M. 23								2							7	3	8	
		M. 28	1																	
		M. 41				1					1									
		M. 84	1																	
		M. 99	1																	
		M. 104												2						
M. 105						2														
Șpălnaca	Femei	M 37												4				1	4	
Teiuș	Femei	M. 35			2													1	2	
Nr. total morminte		12															1	11	11	10
																	12		22	
Nr. total cercei			3	2	2	1	1	2	0	2	0		4	2	1					
			5		3		4		2		1		6		1					
			22																	
Nr. total cercei bronz					11															
Nr. total cercei argint					10															

Anexa 4 – Prezența grupei C de cercei în cimitirele avarie din Transilvania, în funcție de tip, mod de realizare și metal. B – Bronz; A – Argint. Bă – Bărbați, Fe – Femei, Ră – Războini; Co – Copil.

			Grupa C																					
Cimitire	Gender	Nr. mormânt	Tipuri de cercei												Nr. morminte în funcție de gen				Nr. total cercei în funcție de metal					
			1a		1b		1c		3a		4		5								6			
																	Bă	Fe			Ră	Co	B	A
			Număr cercei în mormânt/Metal																					
			B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A			B	A				
Cicău	Femei	M. 6					1										1				1			
Lopadea Nouă	Războinic	M.		2														1			2			
Sâncrai	Bărbați	M. 1						1									6				6	2		
		M. 2					2																	
		M. 7					1																	
		M. 45						1																
		M. 49						2																
		M. 63						1																
	Femei	M. 20				2											7				2	9		
		M. 44						2																
		M. 48											1											
		M. 68						2																
		M. 75														1								
		M. 79										2												
		M.81									1													
	Copil	M. 80					2												1	2				
Șpălnaca	Femei	M 6								1							2			1	2			
		M 13						2																
Teiuș	Femei	M. 13					1										2			1	2			
		M. 21						2																
Nr. total morminte		20													6	12	1	1	12	18				
															20				30					
		Nr. total cercei	0	2	0	2	4	10	5	0	2	2	1	0	0	1								
			2		2		15		5		4		1		1									
			30																					
		Nr. total cercei bronz						12																
		Nr. total cercei argint						18																

Anexa 5 – Prezența grupei D în cimitirele avare din Transilvania, în funcție de tip, mod de realizare și metal. B- Bronz; A – Argint. Bă – Bărbați, Fe – Femei.

Grupa D											
Cimitire avare	Gender	Nr. mor- mânt	Tipuri de cercei				Nr. morminte în funcție de gen		Nr. cercei în funcție de metal		
			Tip 1a		Tip 1b						
											
			Număr cercei în mormânt/metal								
			B	A	B	A	Bă	Fe	B	A	
Gâmbaș 2	Bărbat	M. 1	2				1		2	0	
Sâncrai	Femeie	M. 48			2			4	6		
		M. 86	1		1						
		M. 100	1								
		M. 103	1								
Șpălnaca	Femeie	M 13			2			1	2		
Teiuș	Femeie	M. 8	1					2	3		
		M. 30	2								
Nr. total morminte		8					1	7	13	0	
		Nr. total cercei	8		5		8		13		
			8		5						
			13								
		Nr. total cercei din bronz				13					
		Nr. total cercei din argint				0					

Anexa 6 – Prezența grupei E în cimitirele avare din Transilvania, în funcție de tip, mod de realizare și metal. B- Bronz; A – Argint.

Grupa E													
Cimitire avare	Gender	Nr. mor- minte	Tipuri de cercei								Nr. mor- minte în funcție de gen	Nr. total cer- cei în funcție de metal	
			1a		1b		1c		1d				
							 a b						
			Număr cercei în mormânt/Metal										
			B	A	B	A	B	A	B	A			
Câmpia Turzii	Femei	M.	2								1	2	
Gâmbaș 1	Femei	M. 4				2		a = 2			2		6
		M. 13						b = 2					
Sâncrai	Femei	M. 97								1		1	
Nr. total morminte		4									4	3	6
		Nr. total cercei	2	0	0	2	0	4	1	0	9		
			2		2		4		2				
			9										
			Total cercei din bronz			3							
			Total cercei din argint			6							

Anexa 7 – Prezența grupei F de cercei în cimitirele avarie din Transilvania, în funcție de tip, mod de realizare și metal B- Bronz; A – Argint. Bă – Bărbați, Fe – Femei, Ră – Războinici

Grupa F																					
Cimitire	Gender	Nr. m	Tipuri de cercei												Nr. morminte în funcție de gen			Nr. cercei în funcție de metal			
			1a	1b	1c	1d	1f	2	3												
										Număr cercei în mormânt/Metal						Bă	Fe	Ră	B	A	
			B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A					
Cicău	Femei	M. 6	1															2		1	1
		M. 2				1															
Gâmbaș 2	Bărbați	M. 1					1										1			1	
Moldo-venești	Femeie	M. 1														1		1		1	
Sâncrai	Bărbați	M. 1												2			1			2	
	Femei	M. 6				2								2							
		M. 15			2																
		M. 18	1																		
		M. 48		1																	
		M. 68			1										2						
		M. 74	1																		
		M. 75												1							
		M. 79							2												
		M. 95											2								
		M. 109											2								
Târnava		M. 1						1									1	1			
Teiuș	Bărbați	M. 23									1					1			1		
	Femei	M. 19											2								
		M. 42				1											4		1	6	
		M. 55	1									1									
		M. ?		1										1							
Nr. total morminte și cercei		21													3	17	1	14	20		
															21			34			
		Nr. total cercei	4	2	3	4	0	1	1	2	0	2	4	8	2	1					
			6		7		1		3		2		12		3						
			34																		
		Nr. total cercei din bronz	14																		
		Nr. total cercei din argint	20																		

Anexa 8 – Prezența grupei G de cercei în cimitirele avarie din Transilvania, în funcție de tip, mod de realizare și metal. B – Bronz, A – Argint.

Grupa G				
Cimitire	Gender	Nr. mormânt		
			B	A
			Nr. cercei în mormânt	
Sâncrai	Femeie	M. 109	2	

Anexa 9 – Numărul cerceilor în morminte din cimitirele avarie din Transilvania

Cimitirele de la Gâmbaș 1, Gâmbaș 2, Ghirbom 1, Lopadea Nouă, Șpálnaca, Teiuș, și mormintele de la Moldovenești și Târnava				
Cimitire	Nr. mormânt	Gender	Număr cercei în morminte	
			Bronz	Argint
1. Câmpia Turzii	M.3	Femeie	2	
	M. 4	Femeie	2	
	M. ?	?	2	
2. Cicău	M. 2	Femeie		1
	M. 6	Femeie	1	1
3. Gâmbaș 1	M. 4	Femeie		4
	M. 7	Femeie		2
	M. 13	Femeie		2
4. Gâmbaș 2	M. 1	Bărbat	4	1
	M. 2	Bărbat	2	
5. Ghirbom 1	M. 1	Femeie		2
6. Lopadea Nouă	M. 1	Războinic		2
7. Moldovenești	M. 1	Femeie		1
8. Șpálnaca	M. 5	Femeie	1	
	M. 6	Femeie	2	
	M. 9	Femeie		2
	M. 15	Femeie	1	1
	M. 18	Femeie	3	
	M.19	Femeie	1	
	M. 21	Femeie	3	
	M. 22	Femeie	1	
	M. 28	Femeie	3	
	M. 29	Bărbat	3	
	M. 31	Femeie	1	
	M. 32	Femeie	1	
	M. 37	Femeie	7	
	M. 38	Războinic	3	
	M. 47	Femeie	2	
9. Târnava	M. 1	Războinic	1	
10. Teiuș	M. 6	Femeie ?	4	
	M. 8	Femeie ?	2	
	M. 13	Femeie ?	1	
	M. 19	Femeie ?		2
	M. 20	Femeie ?	3	
	M. 21	Femeie ?		2
	M. 23	Bărbat		1
	M. 28	Femeie ?	1	
	M. 30	Femeie ?	2	
	M. 33	Femeie ?		1
	M. 35	Femeie ?	2	
	M. 42	Femeie ?		1
	M. 55	Femeie ?	1	1

Cimitirul de la Sâncrai			
Nr. mormânt	Gender	Număr cercei în morminte	
		Bronz	Argint
1	Bărbat	3	
2	Bărbat	1	3
5	Femeie	2	
6	Femeie		4
7	Bărbat	2	
8	Femeie	2	
13	Femeie	1	
15	Femeie	4	
18	Femeie	2	
19	Bărbat	1	
20	Femeie		2
23	Femeie		4
24	Femeie	1	
26	Femeie	2	
28	Femeie	1	
30	Bărbat	1	
31	Bărbat	2	
34	Bărbat	1	
36	Bărbat	1	
37	Cenotaf	2	
38	Bărbat	3	
41	Femeie	5	2
43	Femeie	1	
44	Femeie	2	
45	Bărbat	3	
48	Femeie	4	1
49	Bărbat	4	
53	Femeie	1	
62	Femeie	2	
63	Bărbat	1	
67	Adult	1	
68	Femeie	3	2
71	Femeie	3	
74	Femeie	1	
75	Femeie	2	2
79	Femeie		4
80	Copil	2	
81	Femeie	3	
83	Femeie	3	
84	Femeie	2	
86	Femeie	2	
87	Femeie	7	
89	Adult	1	
95	Femeie	4	
96	Femeie	2	
97	Femeie	1	
99	Femeie	3	
100	Femeie	4	
101	Adult	1	
103	Femeie	1	2
104	Femeie		4
105	Femeie	2	2
107	Adult	1	
108	Femeie	1	
109	Femeie	4	

Anexa 10 – Asocierea cerceilor în morminte cu alte tipuri de cercei sau artefacte în cimitirele de la Câmpia Turzii, Cicău, Gâmbaș 1, Gâmbaș 2, Șpălnaca.

A. Cimitirul de la Câmpia Turzii				
Nr. m.	Cercei			
	Grupa A		Grupa B	
	Tip		Tip	
	1a	2a	2	
3	•	•		
4	•		•	

B Cimitirul de la Cicău				
Nr. m.	Cercei			Mărgele
	Grupa C		Grupa F	
	Tip		Tip	
	1b	1a	1b	
2			•	•
6	•	•		

C. Cimitirul de la Gâmbaș 1								
Nr. m.	Cercei		Grupa E	Mărgele	Fibule	Cuțit	Ceramică	Găleată lemn
	Grupa A							
	Tip							
	1a	3a						
4			•	•	•	•		•
7	•	•		•				
13			•	•			•	

D. Cimitirul de la Gâmbaș 2						
Nr. m.	Cercei			Mărgele	Cataramă	Cuțit
	Grupa A	Grupa B	Grupa F			
	Tip	Tip	Tip			
	3a	1b	1c			
1			•	•	•	•
2	•	•		•		

E. Cimitirul de la Șpălnaca							
Nr. m.	Cercei				Mărgele	Catarame	Săgeți
	Grupa A	Grupa B	Grupa C				
			Tip				
			1b	4			
5	•						
6				•			
8	•						
9	•				•	•	
15	•		•				
18	•						
19							
21	•				•		
22	•						
37	•	•			•		
38	•						•
42	•						
47	•				•		

Anexa 11 – Asocierea cerceilor în morminte cu alte tipuri de cercei sau alte tipuri de artefacte în cimitirul de la Sâncrai.
1-Mărgele, 2-Inele, 3-Cuțite, 4 – Catarame, 4 – Amnare, 5 – Fusaiole, 6 – Aplice

Cimitirul de la Sâncrai																										
Grupe/tipuri cercei																										
Grupă	A					B					C			D	E	F			G	Tipuri de artefacte						
											1	3	4			1	1	1		2	3	1	2	3	4	5
Tip	1		2	3	4	5	1					2	1	3	4	1	1	1	2	3	1	2	3	4	5	6
Variante	a	b	c	a	b	a	b		a	b	c	d	f	a	b	a	b	d	a	b						
Nr. m																										
1															•					•			•			
2														•								•		•		
5	•																									
6																			•	•						•
7			•																			•				
8			•																			•				
13								•																		
15	•																		•				•			
18	•									•									•				•			
19	•																					•				
21														•								•		•		
23	•											•										•				
24								•														•		•		
26		•											•									•	•			
30	•																					•				
31	•																					•				
36	•																					•		•	•	
37															•							•				
38	•																					•		•		
41		•	•							•			•									•				
43		•						•														•				
44	•										•											•				
45	•														•											
48	•							•							•				•			•				
49			•					•							•									•		
53																						•				
62	•														•							•				•
63															•							•		•		
67													•													
68															•						•	•				
71	•					•																•			•	
74	•																				•					
75	•														•							•				
79															•							•		•		
80	•														•							•		•		
81	•															•						•			•	
83	•				•																	•		•		
84	•									•												•		•		
86	•															•						•		•		
87	•		•																			•				
89	•																									
95	•																				•			•		
96	•																									
97																			•			•				
99	•																					•				

Cimitirul de la Sâncrai																									
Grupe/tipuri cercei																									
Grupă	A					B					C			D	E	F			G	Tipuri de artefacte					
Tip	1		2	3	4	5	1		2	1	3	4	1	1	1	2	3			1	2	3	4	5	6
Variante	a	b	c	a	b	a	b			a	b	a		b	d	a	b								
100	•								•											•		•			
101	•																			•					
103	•		•																	•					
104			•																	•		•			
105		•								•										•		•			
107	•			•																•					
108									•																
109																	•		•	•					

Anexa 12- Asocierea cerceilor în morminte cu alte tipuri de cercei sau artefacte în cimitirul de la Teiuș

Cimitirul de la Teiuș													
Nr.morminte	Grupe de cercei										Mărgele	Cuțite	Ceramică
	Grupa A			Grupa B	Grupa C	Grupa D	Grupa F						
	Tip			Tip	Tip		Tip			2			
	1a	2a	3b	1a	1b		1						
							a	b	f				
6	•				•					•			
8			•			•				•	•		
13					•							•	
19									•				
20	•	•										•	
21					•					•		•	
23								•		•			
28	•												
30						•				•	•	•	
33	•												
35	•			•						•			
42								•					
55							•		•				
?							•						
?									•				